

שורדת

סיפורה של סידקה (זדנה) הורק

1. רגע של החלטה

יש פעמים, שהחלטה אחת יכולה להגדיר חיים שלמים. שוו בנפשכם אישה צעירה, לבושה ללא ספק באלגנטיות, כפי שהיה מנהגה, ומסורקת בקפידה, יוצאת בפעם האחרונה מפתח ביתה. בתה התינוקת איתה בעגלה, ובידיה נייר רשמי המצווה עליה להגיע אל הרכבת לטרנספורט מזרחה. היא אולי אינה יודעת מה מצפה לה שם, במזרח, אבל הגרמנים כבר לקחו את בעלה, ואת תעודת הפטירה שלו קיבלה כבר, כך שהיא בוודאי חושדת. היא מוסרת את מפתחות דירתה לשוערת, ופונה לדרך. מאחריה היא שומעת מישהי מעירה 'נו, טוב, יהודיה אחת פחות'.

היא מתחילה ללכת, אבל במקום אל נקודת האיסוף לטרנספורט היא פונה אל תחנת הרכבת ועולה על הרכבת לבודפשט.

רגע אחד, החלטה אחת. החלטה שהגדירה חיים שלמים. ולא רק שלה, אלא של כל משפחתה. של התינוקת, שהיום היא בת למעלה משבעים, של ילדיה של אותה תינוקת, של נכדיה, של מי שיבוא אחריהם.

יש פעמים שהזמן עוצר את נשימתו עבור אישה אחת, ברגע אחד, במעשה אחד שהוא עולם ומלואו.

2. הכרוניקה

סיפור המעשה, כפי שיובא בדפים אלה, ינסה להאיר את דמותה של סידקא הורק מזוויות שונות, ולעקוב אחריה ואחרי הסובבים אותה בתחנות חייה השונות. לא תמיד יתאפשר לשמור על סדרם הכרונולוגי של הדברים, ולא לכל תקופה יוקצה משך זהה. כדי להקל על הקורא, יופיעו התאריכים העיקריים בדברי ימיה בעמוד זה:

23.7.1917 – זדנה (סידקה) וסרמן נולדת

1.5.1938 – מתחתנת עם פיליפ גולדברגר ועוברת לגור בברנו

15.3.1939 – נולדת בתה היחידה – אווה (חווה) גולדברגר

1941 (כנראה 31.6) – פיליפ גולדברגר נרצח במאוטהאוזן

1942 עוברת לבודפשט, מסתרת בזהות בדויה

1943 (כנראה) – מוסרת את אווה הקטנה לידי רוז'יני. ממשיכה להסתתר

בבודפשט

1944 (כנראה) – עוברת להסתתר בשדה תעופה נטוש ליד בודפשט

1945 (אי שם לאחר מאי) – חוזרת לבודפשט, מתאחדת עם אווה

1946 חוזרת לברנו יחד עם אווה. מכירה את אדוארד לקס

20.6.1948 – מתחתנת עם אדוארד לקס בנישואין אזרחיים בברנו

5.5.1949 – יוצאת מצ'כוסלובקיה לאיטליה ומשם באניה לארץ ישראל

1953 (כנראה) – עוברת לגור בהדר יוסף

4.9.1960 – אווה (עכשיו חווה) מתחתנת עם מיכאל (מיכה) כהן

1961/62 – הזוג לקס עובר לגור ברמת גן, ברחוב תרע"ד 4

27.12.1964 – נולד נכד ראשון – דרור כהן

3.5.1967 – נפטר אדוארד לקס

9.1.1968 – מתחתנת עם ארנסט (ארנושט) הורק

1968 – עוברת לגור ברחוב הדקלים 14 ברמת גן

23.2.1970 – נולדת נכדה שניה – רונית כהן (היום זיידמן)

16.9.1990 – דרור מתחתן עם עדנה הוכמן (היום כהן)

23.11.1991 – נולדת נינה ראשונה – רותם

ספטמבר 1994 – נפטר מיכאל כהן

1.2.1996 – נולד נין שני – רועי

9.10.1997 – רונית מתחתנת עם אהוד (אודי) זיידמן

1.11.1997 – נפטר ארנסט (ארנושט) הורק

19.1.1999 – עוברת לגור בבית גיל הזהב

25.8.1999 – נולדת נינה שלישית – נועה

28.12.2003 – עוברת למחלקה הסיעודית

3.6.2004 – נולדת נינה רביעית – תמר

20.8.2009 – נולד נין חמישי – אמיר

19.1.2015 – סידקה (זדנה) הורק הולכת לעולמה בבית גיל הזהב

ועוד עניין קטן.

מאחר שאת סיפור החיים הזה יקראו אנשים שמידת הקרבה שלהם לדמויות השונות אינה זהה (למשל - כשאכתוב 'סבתא' האם אני מתכוון לסבתא שלי או לסבתא של נועה ?) בחרתי לקרוא לגיבוריו השונים בשמותיהם המלאים ולא בכינויים המתבססים על קרבה משפחתית.

3. מלה בנושא השמות

היא נולדה זדנה.

זדנה, או זדנקה, ובגרסתו הגברית זדנק, הוא שם פופולרי בצ'כיה, ובעיקר בסלובקיה (היום יש כ-80,000 נשים ברחבי העולם שזהו שמן). השם הוא שיבוש של השם הלטיני-רומי סידוניה, שמשמעותו 'בת צידון'. צידון הייתה עיר בפיניקיה.

לימים, ככל הנראה בתקופת גלותה בהונגריה, וכדי להקשות על זיהויה כצ'כית, אימצה את השם 'סידוניה', שהוא הגרסה המקובלת בארצות מרכז אירופה. בצרפת יש לשם משמעות נוספת – חבר המסדר של דניס הקדוש (saint denys). 'סידקא', כפי שהכרנו אותה כל חייה, הוא כינוי חיבה ל'סידוניה'.

ספק אם הוריה היו מודעים למשמעות השם זדנה, אך ייתכן שהיו מודעים לכמה מהדמויות ההיסטוריות והדמיוניות שכוננו בשם זה – סידוניה מפולברדי (1449-1510), בתו של מלך בוהמיה, או הדמות המפורסמת מהאופרה 'ארמידה' מאת גלוק (על שמה של דמות זו קרוי גם האסטרואיד 579 sidonia).

לקראת סוף חייה, כשעברה לגור בבית אבות, חזרה לשם 'זדנה', ובשם זה גם נפטרה.

וגם שמות משפחה היו לה – וסרמן, וגולדברגר, אחר כך לקס, ובסוף הורק.

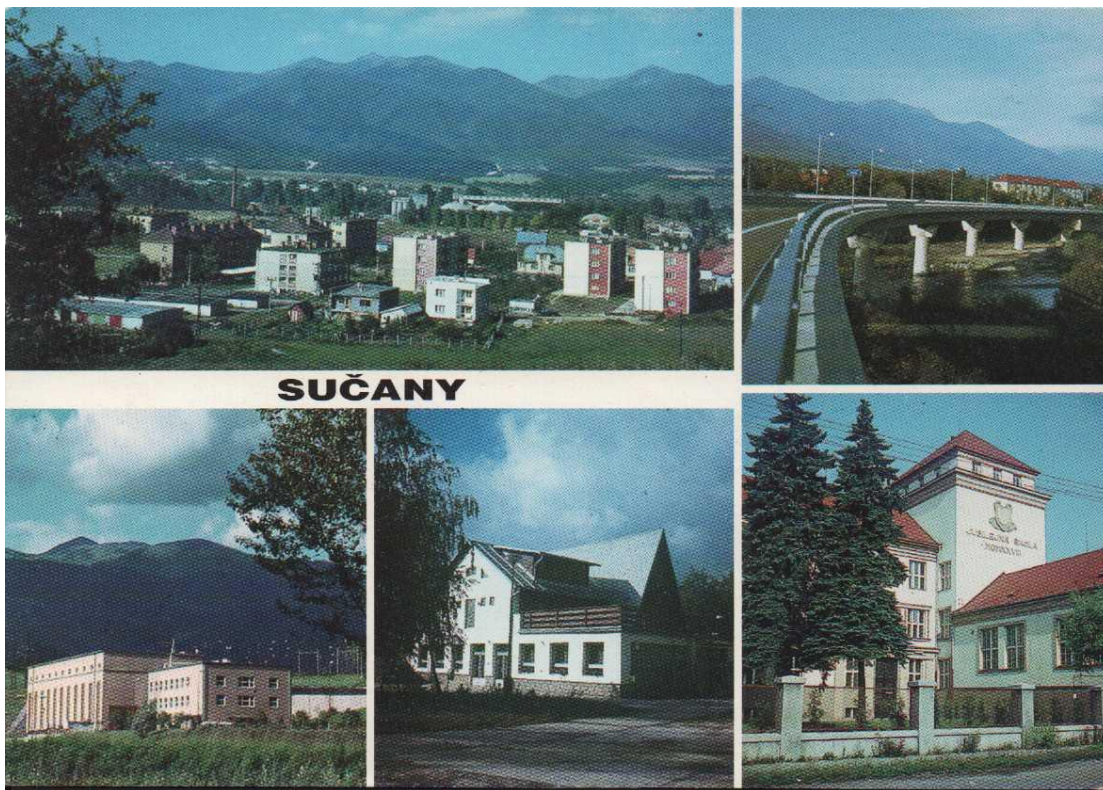
4. ילדות

היא נולדה ב-23.7.1917. בעיירה סוצ'ני, בסלובקיה.

למעשה, קשה להיות בטוחים בשנה המדויקת. הקביעה לגבי 1917 מתבססת על חישובים לאחור ממאורעות שיפורטו בהמשך ושיש לנו מידע כלשהו על גילה בעת התרחשותם, אבל אפשר להיות בטוחים שההפרש אינו עולה על שנה לכל כיוון. אנחנו נקבל את 1917, בהיעדר חלופה טובה יותר.

העיירה סוצ'ני הייתה (ועודנה) עיירה קטנה ומנומנמת למרגלות הרי הטטרים (אוכלוסייתה היום מונה כ- 4700 איש). בתמונות ניתן לראות את העיירה כפי שהייתה אז (אין ודאות לגבי השנה שבה צולמה התמונה הראשונה, אבל היא בוודאי מלפני מלחמת העולם השנייה) וכפי שהיא נראית היום.

SUČANY

בתמונה הבאה מופיע הרחוב שבו גרה משפחת וסרמן, כפי שהוא נראה היום.

העיירה הייתה מעורבת. רוב האוכלוסייה הייתה נוצרית, והייתה קהילה יהודית שהייתה בעלת זהות יהודית ברורה, אך לא חרדית. היהודים הלכו

בלבוש רגיל, ולמדו בבתי ספר מעורבים, אך גם הלכו לבית הכנסת וחגגו את החגים היהודיים.

היא נולדה כאחת מזוג תאומות, אך תאומתה מתה בעת הלידה. לא ידוע אם זדנה הייתה התאומה הראשונה או השנייה. היה לה אח אחד, מבוגר ממנה בארבע שנים (כלומר – נולד ב-1910) בשם מיקלוש, שאליו עוד נחזור בהמשך. כשזדנה הייתה עדיין תינוקת פרצה שריפה בבית, ואמה, שנכנסה לטראומה מהמאורע (ואולי גם מאובדן אחת מהתאומות), אושפזה במוסד לחולי נפש. זדנה ראתה אותה פעם אחת נוספת, כשהייתה בת 16. לא ידוע לנו שמה של האם.

אביה של זדנה היה אדולף וסרמן, רואה חשבון במקצועו. הוא עבד בבית חרושת גדול שהיה ממוקם בפאתי העיירה, ובמקביל שימש כחזן בבית הכנסת, וגם היה דמות מובילה בתנועה הציונית באזור. אנחנו יודעים שהוא נהג לקחת את הילדים היהודים בימי ראשון ליער, וללמד אותם שירים בעברית. מכאן למדה זדנה שירים כמו 'פה בארץ חמדת אבות', ו'אליהו הנביא' אותם נהגה לשיר עד אחרית ימיה.

אבל אנחנו מקדימים את המאחר. בעת לידתה של זדנה וסרמן, היה מגויס לצבא האוסטרו-הונגרי שבו שירת במהלך מלחמת העולם הראשונה. איננו יודעים היכן שירת או באיזה תפקיד, אבל הוא נעדר מן הבית בעת שהתרחשה השריפה שלקחה ממנה את אמה הביולוגית. לזוג וסרמן היו קרובי משפחה בוינה. היו שם שלוש בנות דודות (לא ידוע מאיזה צד) שאחת מהן, שמה היה יוליה (יולי), הייתה חולה במחלת ריאות. בת-דוד זו נשלחה לסוצ'ני לסייע בגידול הילדים, משום שסוצ'ני שכנה למרגלות הרי הטטרים, ומזג האוויר שם נחשב למועיל לסובלים ממחלות ריאה. עם חלוף הזמן הפכו יוליה ואדולף לזוג (אין הוכחות שהתחתנו, אך הדבר מסתבר שכן זו הייתה רוח הזמן), ויוליה הפכה באופן רשמי לאמם החורגת של מיקלוש וזדנה וסרמן.

מעט מאד ידוע לנו על ילדותה של זדנה. אין תמונות ואין תיעוד מהתקופה ההיא, למעט תמונה אחת, של מיקלוש בפורים, מחופש לאחשוורוש. הנה היא לפניכם

כאמור, לא הרבה ידוע לנו על ימי ילדותה של זדנה. האדם החשוב ביותר בחייה באותם ימים מוקדמים היה ללא ספק אביה, שאהב אותה עד מאד. בשבתות נהגו האב ובתו לצאת אל מחוץ לבית כדי לחכות ולראות שלושה כוכבים, שהם הסימן לכך שיצאה השבת והאב יכול לעשן. יום אחד אמר לה – למה עלי לחכות לשלושה כוכבים בשמיים, כשיש לי כבר כוכב אחד ממש כאן, על פני האדמה?

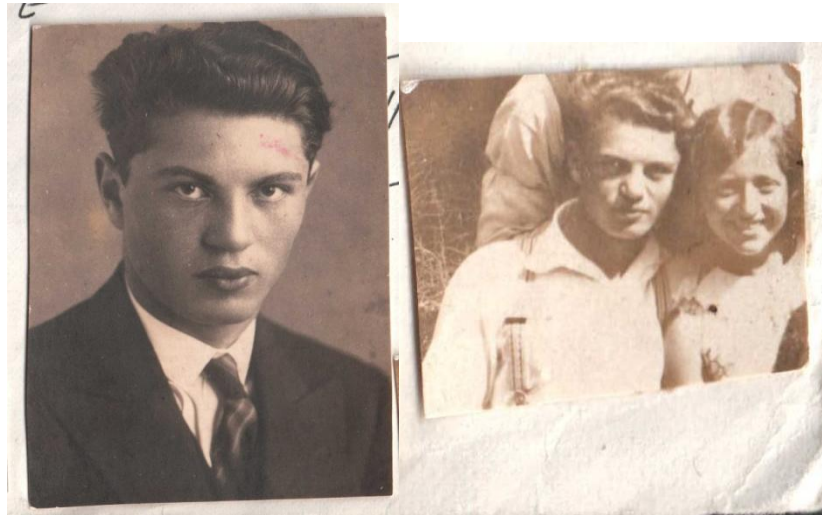
הוא היה אדם מורכב – מצד אחד היה רואה חשבון, עבד במפעל והסתובב בלבוש חילוני וללא כיפה. מצד שני היה החזן בבית הכנסת, שבו היה אך בקושי מניין, ונהג לחגוג את החגים היהודיים. בחנוכה הייתה חנוכייה מוצבת בחלון הבית. בנוסף, היה פעיל ציוני, למד עברית ונסע להשתתף בסמינרים של התנועה הציונית. זדנה אהבה אותו מאד, ונהגה לדבר עליו בכל הזדמנות. היא קראה לו 'קרן האור' של ימי ילדותה.

מי שהייתה ההיפך מקרן האור של הימים האלה הייתה האם החורגת – יוליה. היא הייתה אישה קפדנית וקשוחה, וחינכה את הילדים בדרכים נוקשות ובמשטר מוקפד ומאורגן. זדנה הייתה צריכה ללכת לבית הספר בסינור מעומלן, ואם הייתה חוזרת כשהוא מקומט, הייתה מקבלת מכות (יש לציין שאף אחת מחברותיה לכיתה לא הלכה בלבוש כזה, והילדה נהגה להחביא אותו מיד כשהתרחקה מהבית). הייתה הקפדה מוחלטת על שעת השינה (ומיקלוש והיא נהגו לקרוא בסתר לאור נר). זדנה אהבה ממתקים ועוזרת הבית נהגה לסייע לה לגנוב מדי פעם כמה כפיות ריבה מהמזווה ולאכסן את הקופסאות המותחלות באחורי המדף, כדי שיוליה לא תגלה.

מצבה הכלכלי של המשפחה היה נוח, אך לא יותר מזה. משק הבית נוהל ביד רמה על ידי יוליה, יחד עם עוזרת הבית, שהייתה גויה צעירה בשם ז'ושקה שחיה בבית המשפחה. לא הורגש מחסור אך לא היו אלה חיי מותרות. לצערי אין בידינו מידע נוסף על ימיה המוקדמים של זדנה – מה אהבה לעשות, אילו צעצועים היו לה, מי היו חבריה הקרובים? על כל אלה נבצר ממני לענות.

5. נעורים

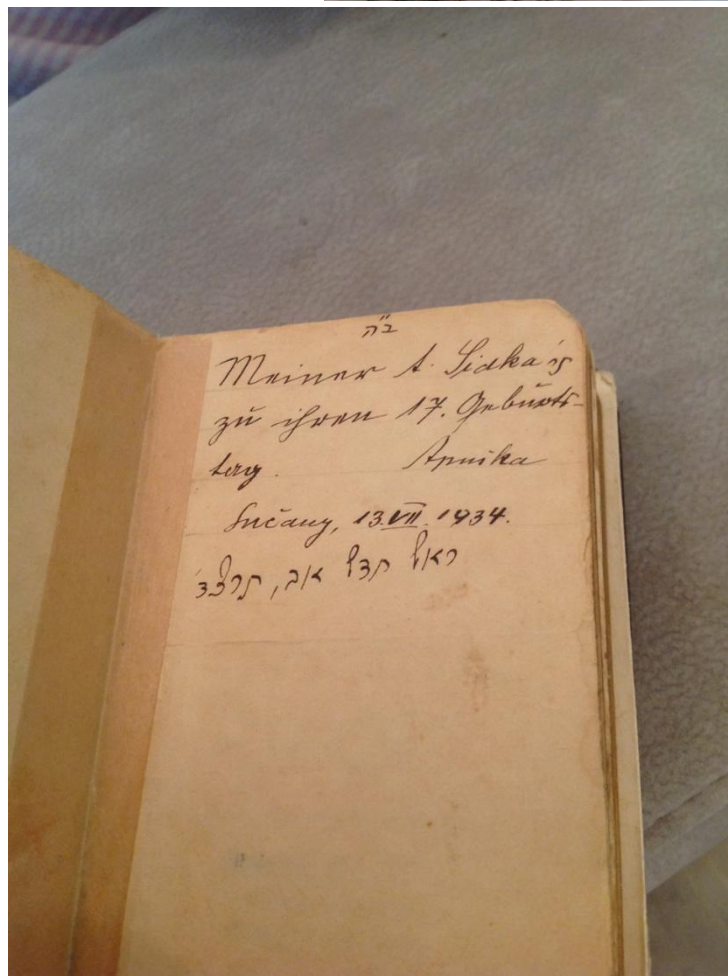
בת 14 התחילה ללמוד בגימנסיה. מהמעט שידוע לנו עליה באותה תקופה ניתן ללמוד שהייתה מקובלת חברתית, יפה, ושתמיד הקפידה להיות אלגנטית ולבושה למופת. היא למדה בסמינר למורות בבי"ס יסודי, ואף הספיקה ללמד שנה אחת בסוצ'ני לפני שעזבה את המקום. בימי שישי היו היא ואחיה יוצאים ביחד מהבית, אך נפרדים אחר כך – הוא עם חבריו והיא עם חבריה. היא לא זכתה לזמן רב עם מיקלוש – הוא עזב כדי ללמוד בעיר הגדולה ברנו, ונהג לחזור לעתים נדירות, תמיד ברכבת הלילה, כדי שלא יראה בפומבי כשהוא לבוש בסטודנט מרושל ומרופט (עוד מגזרותיה של הגברת יוליה). תמיד היה בחסרון כיס, ונהג למשכן את חפציו. יום אחד חזר בלי שעון. הוא התחיל ללמוד רבנות, אך לימים הודיע לאביו שאינו רוצה ללמוד להיות מטיף אלא מורה, ועבר ללימודי שפות. אכן, הוא התקבל לעבודה כמורה לשפות בפנימיה לבנות על גבול פולין. לימים התאהב באחת מתלמידותיו, והקשר האחרון שלו עם זדנה היה במכתב בו סיפר לה שהוא עומד להתחתן עם "בחורה עם לב זהב". היא לא שמעה ממנו שוב, ועובדה זו ציערה אותה לכל אורך חייה. המקום שבו לימד נכבש על ידי הנאצים שלוש פעמים במהלך מלחמת העולם השנייה. לא נותרה ממנו אבן על אבן. לאחר המלחמה אבדו עקבותיו של מיקלוש לחלוטין. בתמונות הבאות ניתן לראות את מיקלוש בבגרותו וכן אותו עם ארוסתו. אלה התמונות היחידות שנשתמרו ממנו.

בת 16 ראתה, בפעם הראשונה והאחרונה כבוגרת, את אמה הביולוגית. היא נלקחה על ידי אביה לבקר בבית-החולים. היא מתארת אישה יפה מאד, בעלת שיער ארוך וחלק, שישבה בשקט ולא הגיבה כשפנו אליה במלים. לרגע ניצת אור של היכרות בעיניה, אבל הוא כבה באותה מהירות שבה נדלק. לא

התקיימה שיחה של ממש. לא ידוע לנו מה עלה בגורלה של האם לאחר אותה פגישה.

אביה עודד אותה לקרוא, ללמוד, ולרכוש מקצוע. עם זאת, חינך אותה ברוח היהדות. היא לא אהבה ללכת לבית הכנסת, וטענה שאינה מבינה את התפילות. לפיכך, ליום הולדתה ה-17, ב-1934, העניק לה ספר מהזדר בכריכת עור – סידור תפילה לנשים שנערך בידי ד"ר ארנולד קיס, ונחשב למתנה מקובלת לנערות יהודיות באותה תקופה. הספר הזה הוא המתנה היחידה מאביה שנשארה בידינו. היא שמרה אותו איתה כל ימי חייה.

בתמונה ניתן לראות את ההקדשה שכתב לה, בגרמנית ובעברית.

בחופשות מהלימודים נהגה לדנה לצאת ברכבת לוינה, שבה גרו שתי בנות הדוד, אחיותיה של יוליה. היא הייתה מתארכת בביתן, ונהגה לקחת גם קורסים בנושאים כמו תפירה ושאר מלאכות הקשורות בעיצוב אופנה. כשהייתה בעיר הגדולה סבלה, כמו אחיה, מחסרון הכיס התמידי המלווה את

הצעירים שרצונם לבלוע את החיים גדול מיכולתם הכלכלית, אך היא אהבה
מאד את החופשות הללו, וציפתה להן בחוסר סבלנות.
והייתה גם אהבה, וכמו כל האהבות הגדולות היא התחילה במקרה, והייתה
קשורה לחופשות הקיץ הללו בוינה, ולהוריה, ולדרך המשונה שיש לחיים
לסדר את הדברים בדיוק בדרך הנכונה כדי שמי שצריכים להיפגש ייפגשו,
ושמי שצריך לסור מהדרך לא יהיה שם בדיוק באותו רגע, וכדי שכל
המכשולים יסורו מהדרך באורח פלא, כי באהבה אין חוקים זולת אחד, והוא
שברגעים כאלה חלומות מתגשמים.

6. אהבה

שמו היה פיליפ. פיליפ גולדברגר. הוא היה נאה ונחוש ובעל עיניים נוקבות, והוא כבש את ליבה בסערה. רק תמונה אחת שלו נשמרה בידינו.

זדנה הייתה מיועדת להינשא לבן של עורך דין מכובד מסוצ'ני. איננו יודעים את שמו, איך נראה, או מה הייתה מערכת היחסים ביניהם, אך אפשר להניח שאהבה לוהטת לא הייתה שם. המחזר למד בברנו בפקולטה למשפטים. יום אחד, באחת הנסיעות של זדנה לחופשה בוינה, ליווה אותה המחזר לתחנת הרכבת, שם פגשו בחבר שלו מברנו, פיליפ גולדברגר. המחזר ביקש מפיליפ להשגיח על זדנה בזמן הנסיעה. בין סוצ'ני לבין וינה, במסע הרכבת הזה, פרחה האהבה, ומרגע זה לא ניתן היה עוד לעצור בעדה. פיליפ היה בן למשפחה חרדית מכפר קטן בהרי הקרפטים בשם טקשובה (TECSOVA). אביו, אבר (EBER) גולדברגר, היה סוחר שעסק באספקת עצים לבניה, והפסיד את כל כספו בעסקיו. פיליפ הסיר את הכיפה והשטריימל (בלשון ימינו 'יצא בשאלה'), עבר לברנו, והתחיל לעבוד שם בתור שוליה בעסק לעיצוב וייצור תיקי עור. ככל הנראה לא הייתה לו השכלה מוקדמת אך

היו לו כישרון ויוזמה, וזמן קצר לאחר מכן כבר פתח עסק משלו. הוא הצליח להרוויח למחייתו ואף לדאוג למשפחה שהשאיר מאחור. הוא היה מבוגר מזדנה בשבע שנים.

הרומן התפתח במהירות. הוריה של זדנה התנגדו לנישואין, בעיקר בגלל החשש ממשפחתו החרדית של החתן המיועד ותגובתה, אך משהתברר שלא ניתן להסיט את זדנה מדעתה, הסכים אביה לנישואין ואף תמך בה בעצות ובסיוע חומרי. זה היה המקרה הראשון שבו בלטה תכונה שתאפיין את זדנה לאורך כל חייה – משהגיעה להחלטה בעניין כלשהו, דבר לא יכול היה עוד להזיז אותה מדרכה.

בניגוד לציפיות, משפחת החתן לא העמידה קשיים מיוחדים בדרך לחופה. החתונה נערכה ב'שטח נייטרלי', אי שם בין מקום מגוריהם של בני גולדברגר לבין סוצ'ני, באולם כשר. לא נשארו לנו עדויות או תמונות מהחתונה. ידוע שבזמן החופה שאלה אם החתן את זדנה אם כשתעבור לגור בברנו תגלח את ראשה ותלך עם פאה, או תכסה את שיערה במטפחת, וזדנה השיבה שתבחר במטפחת, כי פיליפ ביקש ממנה לא לצער את חמותה המיועדת. למותר לציין כי משהחלו חיי הנישואין לא שינתה זדנה מאום ממנהגיה או מסגנון לבושה. החתונה נערכה באחד במאי 1938. זדנה הייתה בת 20, ופיליפ בן 27. מיד לאחר החתונה נסעו בני הזוג ברכבת הלילה לברנו והשתכנו בדירה ברח' ברטיסלבסקה 59, שפיליפ הכין מראש למגוריו עם אשתו הטריה. בתמונה הבאה ניתן לראות את חווה כהן ליד הדירה שברחוב ברטיסלב.

פיליפ המשיך לעבוד בעסק שהקים, וזדנה עבדה אצלו בניהול חשבונות, שכן מאז ומתמיד היה לה כישרון לחישובים ולמספרים, ודיגמנה את התיקים שייצר. שניים מהתיקים הללו, עשויים מעור תנין, השתמרו בידינו עד היום, ומהווים מזכרת כמעט יחידה מפיליפ.

בשנה הראשונה התנהלו חייו של הזוג הצעיר על מי מנוחות. ברנו בשנות השלושים של המאה העשרים הייתה, כפי שנשארה עד היום, עיר תעשייה אפורה למדי, ונטולת מוקדי תיירות או תרבות מרשימים, אך בשביל זדנה, שבאה מסוצ'ני הקטנה והמרוחקת, די היה בה כדי לקיים חיי נישואין וחיי חברה ראויים.

בלשון הימים ההם פיליפ היה 'בעל מסחר', משלח יד שנחשב ראוי ומכובד. הפרוטה לא חסרה בכיסם. לזדנה היה חשבון בנק שבו המתינו כספים שייעדו לה הוריה כנדוניה, אך הכסף לא שוחרר עדיין, משום שטרם הגיעה לגיל 21. הם נהגו ללכת לבית הכנסת בשבתות ובחגים, ובימי שישי היו חברי הקהילה היהודית נוהגים ללכת לבית קפה מסויים לשחק שחמט. בבית הכנסת הכירו זוג עשיר בשם ליבר. הבעל, שנהגו לכנותו 'ליבר באצ'י' ('אדון ליבר' או 'דוד ליבר'), היה גם הוא 'בעל מסחר', והוא ואשתו אימצו אל ליבם את הזוג הצעיר ושימשו להם מדריכים בחיי העיר והחברה. איננו יודעים הרבה על החוג החברתי שהיה להם מעבר לזוג ליבר.

הקשר עם הבית התנהל במכתבים בלבד. אביה של זדנה שלח להם את ז'ושקה, עובדת משק הבית שהייתה להם בסוצ'ני, משום שזדנה לא ממש ידעה לבשל. אביו של פיליפ בא לבקר פעם אחת, והיא התגאתה בכך שלמרות שהיה דתי מאד, הסכים לשתות אצלם כוס מים. זדנה נכנסה להריון חודשים ספורים לאחר הנישואין, ונרשמה ללדת בבית חולים פרטי. החיים, כך נראה, נכנסו למסלול צפוי, בורגני ומאושר.

7. 1939-1941 – החלום ושברו

הטרגדיה הגדולה של העם היהודי לא פסחה גם על בני הזוג גולדברגר ובני משפחותיהם.

השמועות על הסיפוח הקרב של צ'כיה הטרידו מאד את הקהילה היהודית. נעשו הכנות להימלט. פיליפ וזדנה תכננו לנסוע ללונדון יחד עם זוג נוסף, והכינו מזוודות שבהן תחתית כפולה שבתוכה הסתירו תכשיטים, ושמיכות שבתוכן תפרו דולרים. את טבעת האירוסין של זדנה החביאו בתוך דובי שהוכן עבור התינוק או התינוקת שטרם נולדו. אבל זדנה הייתה בחודש התשיעי להריונה, והרופא הזהיר שלא יוכל לקחת אחריות לא על היולדת ולא על העובר באם יצאו למסע. לפיכך החליטו לא לנסוע, ורק הזוג השני נמלט במועד. פיליפ העביר סכום כסף לבנק בשוויץ כדי שיעמוד להם כשיגיעו ללונדון. הכסף לא נשמר על שמו, משום שהיה יהודי, אלא כנראה על שם חברים. בתום המלחמה אבדו עקבותיו של חשבון הבנק, כמו של חשבונות רבים של יהודים שנספו בשואה.

ב-15 למרץ 1939 נכנסו הגרמנים לצ'כוסלובקיה. זדנה, שמועד הלידה שלה הלך וקרב, נתקפה בצירים מוקדמים בגלל המתח, ופנתה לבית החולים הפרטי שאליו הייתה רשומה לקראת הלידה. כבר בשלב מוקדם זה של ההשתלטות הגרמנית הפחד מהגרמנים היה מספיק גדול כדי שבית החולים יסרב לקבל אותה, והיא נאלצה ללדת בבית חולים ציבורי. כשחזרה הביתה לאחר הלידה התברר שקיבלה שטף דם פנימי והיא נאלצה להתאשפז שוב. לילדה שנולדה קראו אווה. אווה גולדברגר. אוויצ'קה. לימים חווה כהן. אין בידינו תמונות שלה ושל זדנה ממש מתקופת הלידה. התמונה המוקדמת ביותר המצויה בידינו מראה אותה קצת יותר גדולה

מיד כשהשתלטו הנאצים על צ'כוסלובקיה התחילו הגזרות. הטלאי הצהוב, הדרה ממקומות ציבוריים, ועוד ועוד. עובדי משק הבית – ז'ושקה (שנשלחה על ידי אביה של זדנה לאחר שהתברר לו שהילדה לא ממש יודעת לבשל) והאומנת שנשכרה לטפל באווה הקטנה – שוחררו כי אסור היה ליהודים להחזיק עובדי בית. אפילו את הכלבה שלהם – שנאוצרית בשם 'דשנקה' – נאלצו למסור כי אסור היה ליהודים להחזיק חיות מחמד.

בערב יום הכיפורים 1940 עשו הגרמנים אקציה ברחובות ובבתי הקפה בהם ישבו היהודים ותפסו כ-300 יהודים, בהם פיליפ גולדברגר. היהודים נשלחו למחנה מאוטהאוזן. על דלתו של 'המשרד לענייני יהודים' נתלה שלט שעליו נרשם מדי יום אם מי מהם מת במחנה. מדי יום הייתה זדנה בודקת את השלט. יום אחד באה הגברת ליבר לומר לה שאולי לא כדאי ללכת היום

ולבדוק. הוא היה אחד האחרונים מהיהודים שנתפסו באותו משלוח שנרצחו
במאוטהאוזן. זאת תעודת הפטירה שלו.

ז

תעודת הפטירה של פיליפ גולדברגר, שנרצח במאוטהאוזן ב-1941.

כך, אם כן, נהגו החיים במי שהייתה אך שנתיים קודם לכן כלה צעירה
שעתידה לפניה וכל יופיו של העולם כמו נוצר רק כדי לשמש במה לסיפור
אפשרה שילך ויתמשך. עכשיו נותרה אלמנה, בארץ שהפכה קודרת, זרה
ועוינת, ואיתה רק בתה התינוקת, והעתיד אפור, עבור ומבשר רעות.

8. כמה מלים לפני שנמשיך

מכאן ואילך נמשיך לעקוב אחרי קורותיהן של זדנה ואווה הקטנה, וסיפורן ייקח אותנו למחוזות רחוקים ויכיר לנו דמויות חדשות. לפני שנמשיך, חובה עלינו לשרטט, ולא במלים מועטות, את מה שידוע לנו על גורלם של הגיבורים האחרים של הסיפור הזה, אלה שלא ימשיכו איתנו מעבר לתחנה הזו. גורלם של אדולף וסרמן ויוליה, האם החורגת, ידוע לנו באופן חלקי. הם נלקחו למחנה מעצר בז'ילוני, ולאחר מכן, ב-10.7.1942 גורש אדולף לאושוויץ, ונרצח שם. זדנה זוכרת, וכך סיפרה לחווה, שגם יוליה גורשה איתו לאושוויץ ונרצחה, אלא שמסמכים ממחנה המעצר בז'ילוני לא מאששים את הזיכרון הזה. כנראה שגם היא נספתה. יש בידינו תמונה של יוליה, כנראה מאותה תקופה, וכן תמונה של אדולף, לצד שומר נאצי, כנראה מההמתנה לטרנספורט שהוביל אותו אל מותו.

בינואר 1943 כותבת זדנה (סידקה) לאדולף מברק מבודפשט (תוך סיכון עצמי ניכר, אבל על כך עוד נדבר בהמשך). היא אינה יודעת בשלב זה שהוא כבר מת. אנחנו בסדר, היא כותבת לו, הרבה נשיקות, סידקה ואוויצ'קה.

1943.jan. 13.

mein Vater: Adolf Wassermann
54 Jahre alt, Jude, SUCANYwohnhaft, Be-
zirk Turc. Sv. Martin. Slowakei.

die Tochter:Frau Philipp
Goldberger geb.Sidonie Wassermann
Budapest,XIV.Abonyi u. 5.I.

Wir sind gesund, alles
beim Alten, erwarten sehnsüchtig Nachricht
von Euch, sind seit Euerer Abreise ohne
Lebenszeichen. Viele Küsse

Sidka Evicka.

זה המברק ששלכה סידוניה לאביה

התעודה הבאה מעידה על כך שפיליפ ווסרמן נשלח מז'לונזי לאושוויץ באפריל
.1943

סופה עזה עברה על פני אירופה, ומחקה דורות שלמים של יהודים מעל מפת
ההיסטוריה. חלקם לא הותירו אחריהם אפילו עקבות של נייר. כמו אדוות גלים
שעברה על פני המים, ועתה לא נותר ממנה דבר. אבל אצלנו נשאר הזיכרון,
וכל עוד יש לנו את המעט הזה, הם לא נמחו לחלוטין מעל פני האדמה.
יהי זכרם ברוך.

9. המאבק להישרדות – בודפשט וסביבותיה, 1942-1945

ההתנכלויות למשפחת גולדברגר הקטנה – זדנה ואווה – לא פסקו לאחר שאב המשפחה נלקח על ידי הגסטפו. נערכו חיפושים בדירתם, וחפצי ערך הוחרמו. זדנה נחקרה על ידי הגסטפו וידוע לנו על חקירה אחת, חמורה במיוחד, שבה נלקחה מביתה, לבושה בכותונת וחלוק לילה, והועמדה בחקירה צולבת שבמהלכה אף איימו עליה בסיגריה לווהטת. מסתבר שסוחר תכשיטים הלשין עליה שמכר לה יהלום, ויהלום זה לא נמצא בחפצים שהחרימו הנאצים בחיפושיהם בדירה (הוא עדיין לא הגיע לידיה באותו זמן). זדנה שוחררה לביתה שבורה ומעורערת, ונאלצה לעלות על חשמלית מוקדמת הביתה, כשהיא לבושה בבגדי הלילה שלה. פועלים שהשתמשו באותה חשמלית ריחמו עליה ופינו לה מקום לשבת. באותה תקופה נסעה זדנה לבקר את הוריו של פיליפ. הם קיבלו אותה בזרועות פתוחות, למרות שהתנהגה והתלבשה כאשת העולם הגדול, ולא כאשה דתייה. שנים לאחר מכן זכרה לספר כיצד אביו של פיליפ לקח אותה לסייר בעיר והתגאה בכלתו ובנכדתו החדשה. הוריו של פיליפ הציעו לזדנה להשאיר אצלם את אווה הקטנה, משום שהאזור שבו חיו היה נתון פחות לרדיפות מאשר ברנו, אבל היא סירבה להיפרד מביתה, וחזרה איתה הביתה לברנו.

אחר כך הגיע הצו להתייצב לטרנספורט.

כל הזמן הזה עשה ליבר באצ'י מאמצים נואשים לשכנע את אשתו לעזוב ולנסוע להונגריה, שאליה לא הגיעו עדיין הנאצים. היא סירבה משום שלא רצתה לעזוב את הרכוש שצברו בצ'כיה. לבסוף הסכימה שהוא ייסע לבדו, והיא תארגן ותמכור את הרכוש, ואחר כך תיסע אחריו. ההחלטה הזו התבררה כטעות מרה, והגברת ליבר נספתה בשואה.

זדנה קיבלה את צו הגירוש, מסרה את מפתחות דירתה ואת תלושי המזון לסוכנת הבית ("נו טוב", שמעה מאחרי גבה כשפנתה ללכת, "תהיה יהודייה אחת פחות"), אך במקום להתייצב לטרנספורט פנתה אל תחנת הרכבת ועלתה על הרכבת לבודפשט. היא ירדה מן הרכבת באמצע הלילה, עם אווה הקטנה עטופה בשמיכה שבתוכה הוסתרו דולרים, עם הדובי שבתוכו הוסתרה טבעת האירוסין, עם שתי מזוודות שגם בתוכן הוסתרו כסף ותכשיטים, ועם מספר הטלפון של ליבר באצ'י. תחנת הרכבת המתה אנשים שלא ידעו כלל על הגיהנום שמתרחש במרחק נסיעה קצרה ממקום מושבם. היו שם אורות

ומוזיקה ושיחות עליזות, ובתוך כל אלה עמדה זדנה, עם התינוקות ועם מספר הטלפון, ובלי דרך לתקשר עם איש, משום שלא ידעה הונגרית.

מר ליבר הספיק בינתיים להסתדר היטב בבודפשט. הוא בא לאסוף את זדנה ושיכן אותה בדירה בבנין יוקרתי. את אווה הקטנה שלחו למעון לילדים, כנראה מעון שנוהל בידי יהודים.

בקומה מעל הדירה שבה השתכנה זדנה התגוררה משפחה עשירה, שהעסיקה עוזרת וטבחית במשרה מלאה. השכנים הרשו לטבחית לרדת מדי פעם אל הקומה למטה ולעזור לטפל בזדנה ואווה. כך הכירה זדנה את רוז'ינני, שעוד מעט תמלא תפקיד חשוב בסיפור הזה.

בינתיים התחילה זדנה לעבוד. היה חשוב מאד שתוכל להראות, עם תיעצר ברחוב, תעודה שמוכיחה שהיא עובדת למחייתה. היא לא ידעה הונגרית, לכן עבדה במכבסה שנוהלה על ידי יהודים והעמידה פני אילמת או כבדת פה, כך שלא הייתה צריכה לדבר עם הלקוחות.

זמן קצר התנהלו הדברים על מי מנוחות, אבל מצבם של יהודי הונגריה הלך והורע עם הזמן, ויהודים זרים ששהו בהונגריה חיו בסכנה מתמדת של הסגרה וגירוש. זדנה נאלצה להסתתר. היא מסרה את אווה לידי רוז'ינני והגיעה איתה להסכמה הבאה – אם תישאר בחיים בתום המלחמה ותוכל לקחת את אווה, תעשה זאת. אם לא – תגדל אותה רוז'ינני כאילו הייתה בתה שלה. זדנה נזקקה למסמכי זהות מזוייפים כדי להמשיך ולהתקיים. היא השתמשה ברוב (אם לא בכל) כספה ותכשיטיה כדי לרכוש ניירות אותנטיים – היא אימצה (היום היינו אומרים 'גנבה') את זהותה של אחותו של גנרל הונגרי שנפטרה, ועשתה כמיטב יכולתה להיראות כמוה (אנו יודעים, למשל, שהיא צבעה את שערה לבלונד). היא התחילה לנדוד בין דירות מסתור, והמשיכה להסתיר את העובדה שלא דיברה הונגרית. בתחילת התקופה הייתה נפגשת בסתר עם רוז'ינני ואווה, שיצאו לטייל בגן הציבורי, אך לאחר שאווה הקטנה זיהתה אותה ורצה אליה בקריאות 'אמא, אמא', נאלצה לחדול גם ממנהג זה. בתחילת מאי 1944 נכנסו הגרמנים להונגריה, ומיד התחילו בציד היהודים. זמן מה עדיין הסתתרה זדנה בבודפשט, אך מצבה הפך מסוכן יותר ויותר. פעם אחת נרדמה במקלט בלילה ארוך של הפצצות של בעלות הברית, ואחת משכנותיה לספסל שמעה אותה מדברת בצ'כית מתוך שינה. לאחר הפעם הזאת הצטיידה בתעודה שמעידה, כביכול, על מחלת לב, והפסיקה לרדת למקלט בעת ההפצצות.

בסופו של דבר החמיר המצב עד כדי כך, שהמחלת ההונגרית שטיפלה בניירותיה והסתירה אותה לא יכלה עוד לתמוך בה בתוך בודפשט. הם חששו מאד שתיתפס, משום שהדבר היה מסכן את הגנרל ההונגרי שאת ניירותיה של אחותו מסרו לידיה, ולכן העבירו אותה לשדה תעופה נטוש ליד בודפשט, ושם העבירה את החלק האחרון של המלחמה. על תקופה זו לא ידוע לנו כמעט כלום – איננו יודעים את שמו של שדה התעופה או את מיקומו. בדקתי ומצאתי שהיו עשרות שדות תעופה נטושים ליד בודפשט בתקופה זו, חלקם שדות תעופה מסודרים שפשוט לא היו בשימוש, חלקם שדות אזרחיים למטוסים קטנים, וחלקם מסלולים קטועים והרוסים משדות שהופצצו ויצאו משימוש. ידוע לנו רק שהיה עץ שזיפים באותו שדה, ושזדנה התקיימה חלק מהזמן על השזיפים מאותו עץ. לא ידוע לנו גם איך עמדה בקשר עם העולם החיצון, אם כי אנחנו יודעים שהייתה בקשר (למשל, היא ידעה על סיום המלחמה). איננו יודעים מי היה הגנרל ההונגרי. שמה של האחות (שהיה גם שמה של זדנה לאורך המלחמה) היה ליושנה באן (Lagosne Ban). לא מצאתי שום תעודה רשמית על גנרל הונגרי ששם משפחתו באן מאותן השנים (היו אז שלושה גנרלים בשירות פעיל בשמות דומים – istvan banfalvy, שהמשיך לכהן לאורך כל המלחמה ואף התקדם לתפקיד בכיר במשרד ההגנה תחת הכיבוש הגרמני, ולכן לא נראה כמועמד סביר, imre banga, שפרש משירות פעיל ב-1940, alfred bantayi, שפרש משירות פעיל ב-1941, אך ייתכן ששם המשפחה ban בא לאחות מנישואין). כל שאנו יודעים הוא שהיא שרדה את המלחמה. תשושה, חולה, בשיער שחלקו שחור וחלקו עדיין צבוע, בשיניים הרוסות וגוף כחוש מרעב, היא חזרה.

מפעל מסרשמיטים הרוס בשדה תעופה נטוש ליד בודפשט. הנוף הזה כנראה מאפיין את מה שזדנה ראתה יום מסוף שנת 1944 ועד לאמצע 1945.

10. כמה מלים על רוז'ינני, על אווה, ועל חייהן במהלך המלחמה

שמה היה רוז'י, או רוזה (רוז'ינני הוא כינוי שמשמעו משהו כמו 'דודה רוז'י). היא הייתה אישה פשוטה, נשואה וחשוכת ילדים, שעבדה כעוזרת בית וטבחית, וכן כשוערת בחצר ששכנה בה מסגריה גדולה. לא ידוע לנו שם המשפחה שלה. לא ידוע לנו דבר על חייה לפני המלחמה. אפילו המיקום המדויק של ביתה, שהפך לביתה של אווה הקטנה במהלך המלחמה, לא ידוע לנו (הבית היה ממוקם באיזור תעשייה בחלק הנמוך של העיר, שנקרא כנראה קריית אוטרנה, וזו, פחות או יותר, מידת הפירוט שאפשר לספק בנושא). היא קיבלה אל ביתה את אווה הקטנה, הציגה אותה כבת של אחותה שנספתה בהפצצות, והסתירה אותה במשך המלחמה. גם לאחר שהגרמנים כבשו את הונגריה המשיכה להסתיר אצלה את אווה, תוך סיכון עצמי ניכר (אווה הגיעה להונגריה בשנת 1942, בהיותה כבת שלוש, ונשארה אצל רוז'ינני עד גיל חמש או שש. מן הסתם פיטפטה כבר בצ'כית בזמן שעברה לגור אצל רוז'ינני, דבר שהגביר את הסיכון להיתפס).

חייה של אווה הקטנה אצל רוז'ינני היו נורמליים ככל שיכלו להיות חייה של ילדה בזמנים הנוראים ההם. היא למדה מהר מאד לפטפט בהונגרית (ושכחה, יש לשער, את הצ'כית). הייתה לה בובה שאהבה, והפועלים שעבדו במנסרה בחצר הבית בנו לה עגלה בשביל הבובה. יום אחד פערה אחת הפצצות חור בקיר הדירה. אווה השתמשה בחור שנוצר בקיר כחלק ממשחוקיה. הייתה לה חתולה בשם צינדרה. יום אחד, לאחר שנרדמה במקלט בזמן הפצצה, פקחה את עיניה ושאלה על החתולה. רוז'ינני נעלבה מאד שאווה לא שאלה עליה, אבל אווה אמרה שאת רוז'ינני ראתה מייד כשהתעוררה, ולכן לא דאגה לה. היא דאגה לחתולה...

אווה עם רוז'ינני ועם הבובה, ספטמבר 1945

בעלה של רוז'ינני לא הבין מדוע אשתו מתעקשת לסכן את חייה וחייו עבור ילדה יהודיה שאין בינה לבינם שם קשר, אבל הוא היה אדם טוב, ואהב את אשתו, ולכן הסכים לאפשר לאווה להישאר. הוא גוייס לצבא ההונגרי במהלך 1943 או בתחילת 1944. אווה שמחה כשהלך למלחמה, ולא הבינה מדוע רוז'ינני בוכה. כך יהיה להן יותר מקום לעצמן, חשבה אז.

רוז'ינני בגיל מבוגר יותר

רוז'ינבי שמרה על קשר עם זדנה ואווה גם לאחר המלחמה. הקשר היה מקוטע ורופף, כפי שהיו הקשרים עם אנשים שחיו בגוש הקומוניסטי, אבל הוא נשמר.

היא נפטרה ב-1985, אשה טובה, אמיצה ואוהבת. יהי זכרה ברוך.

רוז'ינבי, מעט לפני מותה.

היא חזרה.

כחושה מרעב ומטיפוס, בשיער שרק חלקו צבוע בבלונד וחלקו שחור טבעי, עם שיניים הרוסות, בלבוש מרופט, ואחרי שעבר זמן רב יחסית מסיום הלחימה (היא חלתה בטיפוס והייתה צריכה להחלים). אחר כך הייתה צריכה לחכות כי הגרמנים הרסו במהלך הקרב הארוך את הגשרים בין בודה לפשט והרוסים לא אפשרו לאזרחים לחצות את הנהר לפני שאפשר היה לעשות זאת באופן בטוח), אבל היא חזרה.

רוז'ינני כבר הייתה בטוחה שזדנה נספתה במלחמה, וסיפרה לאווה הקטנה שאמה כבר בשמים, יחד עם אביה. כשהיא שבה לבסוף אווה לא רצתה ללכת עם האישה המוזרה, הכחושה והמרופטת, שהייתה שונה כל כך מאיך שזכרה את אמא שלה, אבל כמובן שהלכה.

לא חלף זמן רב ואווה חלתה גם היא בטיפוס. המחלה הייתה אז למגיפה בבודפשט מוכת הרעב וההרוסה, והחולים בודדו במחנה אוהלים מחוץ לעיר. בהיותה במחנה חלתה אווה גם בדיפטריה, ונשקפה סכנה ממשית לחייה. זדנה מכרה עוד מתכשיטיה (איך או איפה הצליחה להחביא אותם לאורך כל המלחמה רק אלוהים יודע) ובזכות הכסף הנוסף קיבלה אווה טיפול טוב יותר וניצלה, אבל היא הגיעה לתת-משקל ברמה מסכנת חיים, וגופה היה חלש כל כך עד שהיה צריך ללמד אותה מחדש ללכת.

אנחנו יודעים מעט מאד על חייהן של זדנה ואווה מיד לאחר המלחמה. ידוע שזדנה הצליחה לקבל בדרך כלשהי (אולי בתיווך קרוביו של אותו גנרל הונגרי שאת הניירות של אחותו קיבלה) דירה בבודפשט. כשעזבו את בודפשט רצתה לתת את הדירה לרוז'ינני, אבל רוז'ינני סירבה. ידוע שזדנה התפרנסה לזמן מה ממכירת קונדומים. לאווה זכור הסיפור הבא – החיילים הרוסים היו עוברים מפעם לפעם עם משאיות של אספקה, והיו מחלקים את תכנן למקומיים תמורת חפצי ערך שונים. יום אחד עברה משאית עם שקים של מקרוני. החפץ היחיד שהיה לזדנה לתת באותו רגע היה שעון שנשאר לה (כנראה בעל ערך רגשי, אולי מתנה מפיליפ). רק ברגע האחרון, כשהמשאית כבר החלה לנוע, החליטה זדנה לוותר עליו. היא זרקה את השעון אל החייל שעל המשאית. המשאית התחילה לנסוע, ואווה הקטנה התייפחה בייאוש ועלבון. רק אז הרים החייל שק של מקרונים וזרק אותו אליהן. את התקופה הקשה הזו סיים עוד אחד מהניסים וצירופי המקרים המיוחדים שמלווים את חייה של זדנה, ומעשה שהיה כך היה –

יום אחד איחרה זדנה לעבור בגשר (שכבר הוקם בחזרה) שבין בודה לפשט ונתקעה בצד הלא נכון. היא לא יכלה להרשות לעצמה להישאר בצד השני של הנהר למשך הלילה, כי דאגה לאווה, ולכן ניסתה לדבר על ליבו של חייל רוסי שעמד במחסום. ברגע מסוים הראתה לחייל את הניירות הצ'כיים שלה, ובהם תעודת הפטירה של פיליפ. על התעודה היה צלב קרס, והחייל, שלא ידע צ'כית או גרמנית, זיהה את הסמל ומייד עצר את זדנה כחשודה בהשתייכות למפלגה הנאצית!

זדנה הובאה למפקדה המקומית של הצבא הרוסי והוחזקה שם כמה שעות. בסופו של דבר הוכנסה לחדרו של הגנרל האחראי, שזיהה מייד את הטעות, נזף בחומרה בחייל שעצר אותה, והורה לו ללוות אותה לביתה. אבל הגנרל עשה יותר מכך. הוא לקח את זדנה ואווה תחת חסותו, הזמין אותן לביתו (והכריח את אווה לאכול בורשט דוחה במיוחד כדי לחזק אותה...) ועזר להן בהגשת הניירת הנחוצה כדי לקבל אישור לחזור לצ'כיה. זדנה רצתה בכל מאודה לחזור לצ'כיה, כי קיוותה שמישהו ממשפחתה או ממשפחתו של פיליפ שרד, ואם תחזור לצ'כיה, ייקל עליהם למצוא זה את זה. וכך, בסיועו של גנרל רוסי שאת שמו איננו יודעים, ובתיווך הכסף שהושג ממכירת עוד תכשיטים מאותו מצבור שהביאה איתה בהסתר באותה בריחה הרת גורל, חזרו זדנה ואווה לברנו. הימים היו ימי הבלבול הגדול שלאחר סיום המלחמה. זו הייתה תחילתה של שנת 1946.

12. בחזרה לברנו

הן נסעו ברכבת. אווה הקטנה, שגודלה בהונגריה מאז תחילת המלחמה, דיברה רק הונגרית, וזדנה נאלצה להחזיק אותה כל הדרך ולמנוע ממנה לדבר, משום שהצ'כים שנאו את ההונגרים והיא פחדה שיחשבו אותן לפליטות הונגריות המבקשות להגר.

כשחזרו לברנו קיבלה זדנה דירה במרכז העיר (זו הייתה דירה שגרו בה במקור תושבים גרמנים שגורשו משם), יחד עם עוד שני שותפים (שאליהם עוד נחזור בהמשך). היא קיבלה משרה במשרד התעסוקה, כפקידה שתפקידה להפנות מבקשי עבודה למשרות פנויות. היא הצטיינה בעבודתה, אך לא יכלה לשמור על אווה הקטנה, שהייתה עדיין חלשה מהמחלה ולא דיברה צ'כית. בסופו של דבר הכניסה זדנה את אווה לבית יתומים בפאתי ברנו. אווה נשארה בבית היתומים כשנה. הייתה מטפלת אחת, שאת שמה אינה זוכרת, שטיפלה בה במסירות. זדנה נהגה לבקר אצלה בסופי שבוע. בתצלום ניתן לראות את זדנה ואווה, בתקופה מעט מאוחרת יותר, קצת לפני עלייתן ארצה.

תנאי החיים היו קשים. היא עבדה במסירות, ואף זכתה להכרה מהממונים עליה, אבל היה מחסור במצרכים, האנטישמיות ברחובות הלכה וגברה, ורדיפת הנאצים ועוזריהם – משתפי הפעולה מהצד הצ'כי – התרחשה במקביל למגבלות שהחל

להטיל המשטר הקומוניסטי. זדנה מספרת שנכחה בתליה פומבית של משתפי פעולה, אבל בדיקה שערכתי מראה שבאותה תקופה לא היו תליות פומביות בברנו. ייתכן שראתה אירוע שכזה במהלך ביקור בפראג, או בהונגריה, או בתקופה מעט מאוחרת יותר.

בדירה שזדנה קיבלה עם חזרתה לברנו היו לה שני שותפים – האחים הינק ואדוארד לקס. שניהם היו יהודים שחזרו לברנו לאחר השואה. האחים לקס היו נצר למשפחה עשירה של יהודים שעסקו במסחר בבגדי גברים. בבעלות המשפחה היו שתי חנויות מצליחות במרכז ברנו, אותן ניהל אדוארד יחד עם אחיו איזאק. אדוארד נשא לאישה לפני המלחמה את פאני לבית קליינברגר, ולזוג נולדו שני ילדים – רות וליאו. כשפרצה המלחמה גורש אדוארד, שהיה נתין פולני, מברנו והגיע לצ'רנוביץ' שברומניה, שם הצטרף למחתרת שפעלה בחסות הצבא האדום. ילדיו נשארו עם אמם בברנו ושלחו לו מכתבים מלאי געגועים. חלק מהמכתבים שמורים עד היום אצל חווה כהן.

פאני, רות וליאו נשלחו בחמישה בדצמבר 1941 לטרזינשטאדט. באחד באפריל 1942 נשלחו משם לגיטו פיסקי שליד לובלין בפולין, ושם נספו. לא ידוע מה עשה הינק לקס, שהיה רווק, במהלך השואה ואיך שרד וחבר לאחר מכן לאדוארד בברנו.

אדוארד היה מבוגר מזדנה (שעכשיו שבה ונקראה סידוניה) בבעשרים שנה (הוא היה בן 47 כשנפגשו). הוא ראה את האלמנה הצעירה והאלגנטית ובסתר ליבו כמה אליה. הוא היה שבור לב וחולה געגועים למשפחתו האהובה, ובסידוניה ואווה הקטנה ראה את הדרך לשוב מתהומות הייאוש אל החיים. הינק זיהה את הכמיהה הזו באדוארד, ומן הסתם חש בכמיהה דומה אצל סידוניה – רצון להחלץ מן הייאוש שבחיי האלמנות ולבנות מתוך ההריסות חיים חדשים. הוא "שידך" בין השניים, ואדוארד החל לחזר אחרי סידוניה.

אבל הדברים לא היו פשוטים עד כדי כך. לסידוניה היו בברנו בני דודים מהענף הסלובקי של המשפחה, והם הכירו לה רופא שיניים צעיר (איננו יודעים את שמו), שחיזר אחריה גם הוא. חווה כהן זוכרת איך כילדה נסעה לחופשה משותפת עם סידוניה, רופא השיניים ובני הדודים. רופא השיניים היה קרוב יותר בגילו אל סידוניה, ובני הדודים לחצו עליה להתחתן איתו. מסתבר, ששני המחזרים ידעו אחד על קיומו של השני. לחווה כהן זכור גם שאמה שאלה אותה יום אחד את מי היא מעדיפה – והיא בחרה באדוארד.

תקופת החיזור לא ארכה זמן רב. זו הייתה רוח התקופה, שבה נוצרו זוגות ומשפחות חדשות רבות מתוך ההריסות. סידוניה בחרה באדוארד. הם התחתנו בסוף 1946 או תחילת 1947. אווה הקטנה, שחזרה בינתיים לחיות בבית, זוכרת איך סידוניה עברה

לגור עם אדוארד בחדר, והיא התלוננה על כך. בשביל מה את צריכה לגור בחדר איתו, שאלה, לא היה לך מספיק טוב בחדר איתי?

מה הביא את סידוניה לבחור באדוארד על פני אותו רופא שיניים צעיר איננו יודעים. יכול להיות שהייתה זו פשוט האישיות – חווה כהן זוכרת שרופא השיניים היה רכרוכי למדי, ואדוארד לקס היה בוגר יותר, גברי ומנוסה בדרכי החיים. יכול להיות שהיו אלה השאיפות לעתיד – אדוארד וסידוניה לא רצו להביא עוד ילדים לעולם, ורופא השיניים הצעיר מן הסתם כן רצה בכך. יכול להיות גם שסידוניה לא רצתה ולא חיפשה אהבה גדולה, כי אהבתה לפיליפ היתה חזקה, והסתפקה במישהו שיהיה עבורה דמות אב יציב ותומך. מכל מקום, הבחירה נעשתה. הינק עזב את הדירה המשותפת לאחר הנישואין, וסידוניה (זדנה) גולדברגר הייתה לסידוניה לקס.

לחתונה עצמה, אגב, אווה הקטנה לא הוזמנה. הם התחתנו בצנעה, כנראה ברבנות.

אדוארד לקס, בסביבות 1935

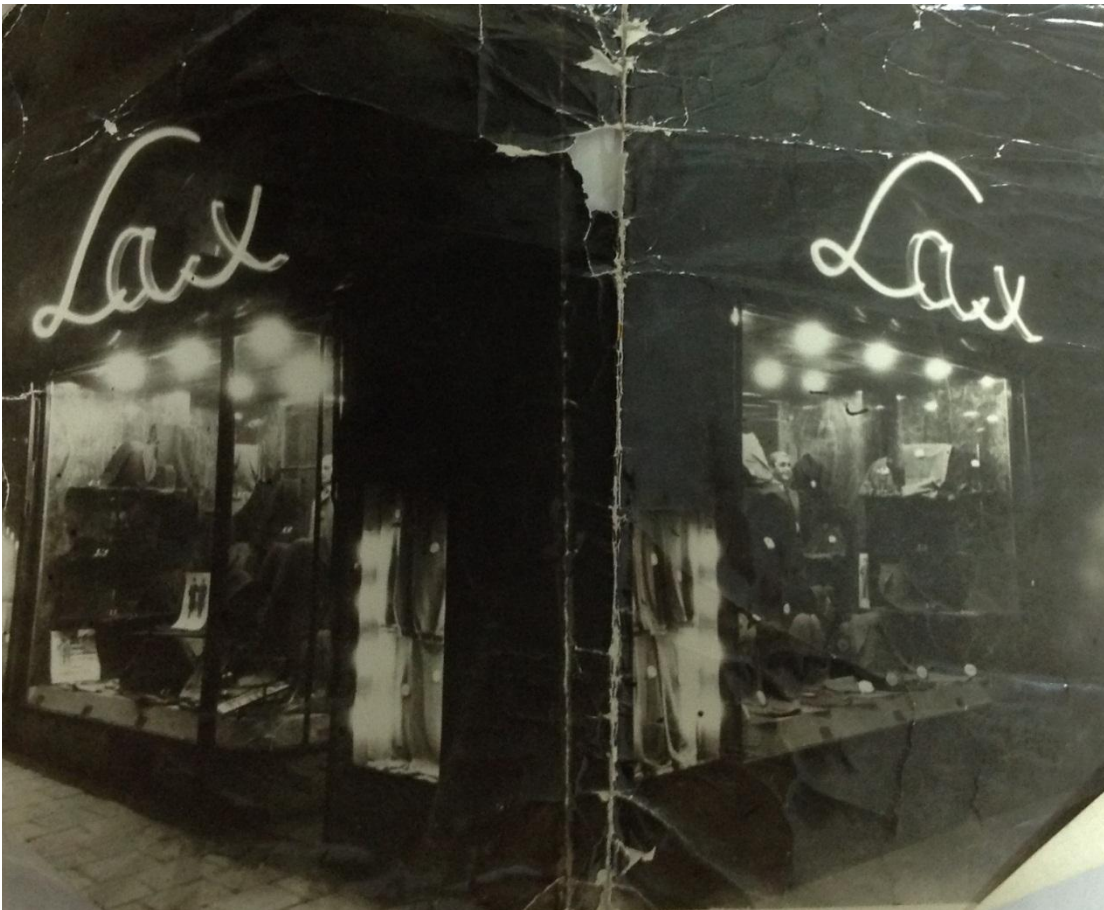

זו תמונה של אדוארד מתקופת שירותו בצבא האדום.

13. משפחת לקס, 1948-1949

סידוניה פנתה לבנק והצליחה לקבל את כספי החיסכון שנשמר שם למענה – היא הייתה עכשיו בת יותר מעשרים ואחת. היא נתנה את הכסף לאדוארד כדי שיוכל לחדש את המלאי בחנות בגדי הגברים שבמרכז העיר, ועברה לעבוד איתו בחנות. אווה הקטנה למדה בכיתה א'. הייתה לה חברה טובה, מריה (מרושקה) נשפרובה. הן היו בנות בית האחת אצל השניה. גם שנים רבות לאחר מכן, מריה עוד זכרה את סידוניה לקס כאשה אלגנטית וחמה.

חנות בגדי הגברים של משפחת לקס הייתה חנות פינתית במדרחוב של ברנו. זו התמונה היחידה של החנות שנותרה בידינו. היום נמצאת באותו מיקום חנות אופנה אחרת.

עבור אווה הקטנה החיים הגיעו סוף סוף לאיזו צורה של יציבות. סידוניה הייתה אמא טובה, מפנקת ואוהבת, אך מחמירה בדרישותיה. היא דאגה לאווה לכל מחסורה – צעצועים, בגדים ועוד, ואף הייתה מבלה איתה ומספרת לה סיפורים שהמציאה בעצמה (אף אחד מהם לא נשמר בזכרונה של חווה כהן). עם זאת, הקפידה מאד על חינוכה של הילדה – לבוש מוקפד, התנהגות

הולמת, יחס נאות למבוגרים. ביום האם הלכה אווה לחנות של אדוארד לקס ובקשה ממנו כסף לקנות מתנה לאמה. היא קנתה פרחים וסיכה יפה. בבית נפלו מידה הפרחים כשעלתה במדרגות, והשווערת עזרה לה לאסוף אותם. כנראה שהשווערת התלוננה בפני סידוניה על העבודה הנוספת שנאלצה לעשות, וסידוניה נזפה באווה בחומרה. את הסיכה קיבלה בפנים יפות, אבל בערב, כשיצאה לבלות עם אדוארד, לא ענדה אותה.

חיי הנישואין התנהלו על מי מנוחות. הזוג הרבה לצאת בערבים. סידוניה הייתה מבשלת והמשפחה אכלה ביחד את מרבית הארוחות. היא הרבתה לחייך. יחד עם אדי והיא נהגה לשיר משירי הצבא האדום. היה לה קול יפה וחוש מוזיקלי, והיא אהבה לשיר בכל הזדמנות. אדי רצה כלבלב, אבל היא לא הסכימה לכך.

לאט לאט הידק השלטון הקומוניסטי את אחיזתו באזרחי המדינה. בני הזוג לקס נאלצו לעבור לדירה קטנה יותר בפאתי העיר. החנות הולאמה. אמה של מרושקה הייתה פעילה קומוניסטית עוד מלפני המלחמה, והצליחה להשיג עבור הזוג לקס תעודות חברות במפלגה הקומוניסטית ("פנקסים אדומים"), מה שהקל במידת מה על החיים, אבל לבני הזוג היה ברור שהגיע הזמן לעזוב. בברנו ובסביבתה פעלו ארגונים ציוניים עוד מלפני המלחמה. אדוארד לקס היה ציוני נלהב, ועל שולחן העבודה שלו עמדו תמיד דגל צ'כיה ודגל ישראל. סידוניה רצתה לנסוע ללונדון, או לארצות הברית, רק לא לפלסטינה הרחוקה והבלתי מפותחת - "אקוולט" - קצה העולם. אבל היא ויתרה והתוכנית הלכה ונרקמה. לאווה הקטנה לא סיפרו כלום, אבל שלחו אותה למחנה קיץ של עליית הנוער במקום שנקרא שקרלדוביצה, שם פגשה חברה חדשה - את חווה הגדולה, שתיהפך לחברה לחיים.

עם הקמת מדינת ישראל במאי 1948, התחילו הדברים להתפתח במהירות. בבית משפחת לקס הקשיבו ברדיו לחדשות ממלחמת העצמאות וההכנות לעליה לארץ עברו מדיונים למעשים. בפראג נפתחה צירות ישראלית, ובן-גוריון החל לפעול באופן אישי כדי לקיים את עליית יהודי צ'כוסלובקיה. בסוף 1948 פנתה צירות ישראל באופן רשמי למשרד החוץ הצ'כוסלובקי וקיבלה אישור להעלות ארצה כ-20,000 מתוך 45,000 היהודים שהיו רשומים אז במרשמי האוכלוסין. ההיתר הזה ניתן למרות לחצים שהפעילו מדינות מזרח אירופה האחרות, שכבר אסרו על יציאת יהודים, ורצו שצ'כוסלובקיה תנהג כמותן. בסוף שנת 1949 נאסרה יציאת יהודים גם מצ'כוסלובקיה, ומסך הברזל ירד גם עליה באופן רשמי.

בחודשים מאי-יולי 1949 עזבה את ברטיסלבה מדי חודש רכבת עולים מיוחדת, שנסעה ישירות לבארי שבאיטליה. הנסיעה נמשכה שלושה ימים

וארכה יותר מ-3,000 ק"מ. על אחת הרכבות הללו עלו גם בני משפחת לקס – אדוארד, סידוניה, ואווה. מהמסע הארוך ברכבת חווה כהן זוכרת רק שהיתה חייבת לעשות תרגילים בחשבון, כי אדוארד אמר שעברית הוא לא יכול ללמד אותה, אבל חשבון צריך בכל מקום...

היוצאים מצ'כוסלובקיה היו תחת פיקוח הדוק של המשטר הקומוניסטי. אסור היה להוציא תכשיטים ודברי ערך, למעט טבעת נישואין. סידוניה שיחדה את הנגר שבנה להם מכולה שתכיל את חפציהם האישיים, והוא יצר גומחה בעץ, שם החביאה את טבעת האירוסין המקורית שלה, ששמרה עוד מ-1939 (זאת שהוחבאה בדרך להונגריה בתוך הדובי של אווה הקטנה). אדוארד לחץ עליה לותר על הטבעת, משום שחשש שאם תתגלה בבדיקות בזמן המעבר הם יגורשו לסיביר, אבל היא לא הייתה מוכנה. היא הצילה את הטבעת מהנאצים, ותציל אותה עכשיו גם מהקומוניסטים. כמו שקרה תמיד במהלך חייה, כשסידוניה החליטה על משהו, שום דבר לא יכול היה להזיז אותה מדעתה. הטבעת הגיעה לארץ ישראל והיא נמצאת עד היום על אצבעה של חווה כהן. בתמונה הבאה ניתן לראות את הטבעת.

הדוד הינק, אחיו של אדוארד לקס, חי באותה תקופה עם אישה צ'כית, שלה הבטיח נישואין (ולא קיים). לימים התחתן עם אישה יהודיה, ממנה נולדו לו שני ילדים. לא ידוע לנו הרבה על קורותיו באותם ימים. הוא עלה ארצה אי שם בשנות השישים.

החברה הטובה מרי חוותה חיים רוויי תלאות. בשלב כלשהוא התגלגלה לקנדה, שם נישאה לגונטר ולדקירך ונולדו להם שלושה ילדים. היא שמרה על קשר עם חווה כהן לאורך כל חייה, ונפטרה בחודש פברואר, 2017. לפני מותה עוד הספיקה, במספר אי.מיילים, לתרום מזכרונותיה לסיפור הזה.

14. עליה לארץ – 1949

כאמור, הנסיעה לאיטליה ברכבת ארכה שלושה ימים. למרות שהיו בדיקות, גם לפני הנסיעה וגם במהלכה, מקום המסתור של הטבעת של סידוניה לא נחשף והם הגיעו בשלום לבארי.

הם אוכסנו בבית חולים שחולק בעזרת קרטונים לתאים, כאשר כל משפחה קיבלה תא משלה, והמתינו עד שהגיעה ספינה לקחת אותם לארץ. לא ידוע לנו כמה זמן שהו שם. הספינה שהגיעה נקראה, לפי זכרונה של חווה כהן, 'אילת'.

הם לא הכירו אף אחד על הספינה. המסע ארך שבועות והתנאים היו קשים – כולם היו חולים במחלת ים (מעניין לציין שסידוניה הייתה הכי פחות חולה), השירותים היו סתומים, והאוכל ניתן במשורה. הם הגיעו לנמל חיפה והתקבלו בדרך המקובלת אז ביישוב – במטח של פליט. הם נלקחו במשאיות למחנה העולים בבית ליד (שהיה ידוע גם בשם 'סנט לוקס') – מחנה צבאי בריטי נטוש שהוסב למחנה עולים. המסע במשאית ארך, לפי זכרונה של חווה כהן, ימים, אם כי יש לפקפק בנתון זה לאור המרחק הקצר יחסית מנמל חיפה אל המחנה. במהלך המסע זכור לחווה כהן שחיפשה כל הזמן את החלב והדבש שהיו אמורים לזרום ברחובות ארץ הקודש ("ארץ זבת חלב...חלב ודבש", לימדו אותה לשיר במחנה הנוער לפני העליה). אכזבתה הייתה מרה.

הם שוכנו בבנין ארוך שחולק ל'דירות' – חדרים גדולים שבתוכם הרבה מיטות. חווה כהן זוכרת ימים ארוכים וחמים, המתנה ארוכה בתור בחוץ, בשמש היוקדת, כדי להיכנס לחדר האוכל, ואווירה כבדה ומדכאת.

בתמונה הבאה ניתן לראות את מחנה העולים בבית ליד בערך באותה תקופה. המחנה הורכב ברובו מאהלים, וניתן לראות כמה בניינים בקצה המרוחק של התמונה. באחד מהם כנראה השתכנה משפחת לקס.

אל מחנה העולים הגיע לביקור שמואל שפיגל – קרוב משפחה שעלה לארץ עוד ב-1939 (זדנה גולדברגר קנתה לו אז מעיל עור). הוא פגש לגמרי במקרה את משפחת לקס הקטנה והקשרים התחדשו. שמואל ואשתו ציפורה ביקשו לקחת אליהם את חווה הקטנה (ששמה הוחלף מאווה לחווה עם הגעתם לארץ) עד שתגיע כל הקבוצה של עליית הנוער שאליה הייתה רשומה. היא עברה לגור אצלם בכפר חיים, ולאחר מכן עברה לבית עולים של עליית הנוער, שם פגשה שוב את חווה הגדולה. לבסוף הגיעה עם הקבוצה לקיבוץ חולדה.

זמן קצר לאחר מכן חודש הקשר בין אדוארד לקס לבין האחים של אשתו הראשונה, שעלו לארץ עוד לפני השואה וגרו ברחוב יהודה הלוי בתל אביב. סידוניה ואדוארד עזבו (בתחושת הקלה, יש להניח) את מחנה העולים ועברו לגור בתוך מכולה ריקה שהייתה שייכת לאותם אחים ושאותה הסבו לדירה קטנה ברחוב סלמה, על גבול יפו. סידוניה מצאה עבודות מזדמנות, תחילה כעוזרת במעון לילדים, משם פוטרה לאחר שהגיעה לעבודה בשמלת משי (אלגנטית כתמיד), הזיעה וניגבה את הזיעה במגבת של אחד הילדים, ואחר כך בבית אבות דתי ברחוב רוטשילד, בקומה החמישית. אדוארד, שעדיין לא מצא עבודה, היה מחכה על ספסל בשדרה והיא נהגה להביא לו שאריות אוכל מבית האבות.

כשהיה בצ'רנוביץ' לפני המלחמה הכיר אדוארד אישה בשם גברת גוטמן, שהייתה מעצבת אופנה. גם היא עלתה לארץ והתבססה כמעצבת אופנה בעבור הגברות בתל-אביב. היא סידרה לו עבודה כסוחר של חומרי תפירה שעבר בין בתי העסק ומכר חוטים, מחטים וכדומה. סידוניה איבדה את עבודתה בבית האבות וגברת גוטמן לקחה אותה לעבודה כתופרת, מקצוע שאליו הייתה לה הכשרה בזכות קורס תפירה שלקחה עוד בימים שהייתה נוסעת לבלות את הקייצים אצל דודותיה בוינה. החייט הראשי אצל גברת גוטמן היה אדם בשם ביינר. הוא הפנה אותה להתמחות בתפירת חצאיות.

התקופה היתה קשה. השנים הראשונות היו מלחמה בלתי פוסקת על הקיום. אדוארד איבד בשלב כלשהוא את עבודתו, שקע בדיכאון וקיבל אולקוס. סידוניה עבדה אצל גברת גוטמן, וגם מצאה זמן לנסוע בסופי שבוע באוטובוס (שעתיים בכל כיוון) לבקר את חווה הקטנה. חווה זוכרת מהביקורים האלה בעיקר שאימה נהגה להביא איתה מסטיקים...

הזוג לקס היו רשומים בהמתנה לכניסה לדירה בשיכון שהיה אמור להיבנות עבור העולים מצ'כיה. משהתעכבה בנייתו של השיכון, בחרו לקבל דירה בשיכון בהדר יוסף. בדירה הקטנה שקיבלו שם היו מטבחון, חדר מגורים, שירותים ומרפסת. הם עברו לשם אי שם בתחילת שנות החמישים, כנראה בתחילת 1953.

15. ימי הדר יוסף

בהדר יוסף התחילו החיים להסתדר, והזוג לקס הצליח להגיע למידה של שגרה בהווי חייהם. סידוניה עבדה אצל גברת גוטמן. בשלב כלשהו מר ביינר עזב את העסק של גברת גוטמן ופתח עסק עצמאי. סידוניה התחילה לעבוד גם אצלו, ולאחר מכן עזבה סופית את גברת גוטמן ועבדה רק אצלו. המדידות (שלוש מדידות לכל חצאית) היו מתרחשות בבית העסק בתל-אביב, והתפירה עצמה התבצעה בבית בהדר יוסף. כשגדלה כמות העבודה סגרו את המרפסת בדירה כדי לאפשר לה לעבוד שם, וגם כדי לאפשר לחווה לחזור הביתה מהקיבוץ. חווה עברה לגור בהדר יוסף, קיבלה מיטה מתקפלת במרפסת הסגורה, ועזרה גם היא בעבודה, במקביל ללימודיה בסמינר לגננות בתל-אביב. בשיא התקופה היו עוד שתי נשים צעירות שסייעו לסידוניה בתפירה. בתמונה הבאה ניתן לראות את סידוניה לקס וחווה גולדברגר, בערך באותה תקופה. (חווה לא אומצה באופן רשמי על ידי אדוארד לקס, אך מבחינתה, וגם מבחינתו, הוא היה אביה לכל דבר ועניין).

אדוארד (אדי) התקבל בינתיים לעבודה בחנות בגדי הגברים של מר אנגלנדר כזבן. הוא אהב את עבודתו ועשה אותה במסירות. מדי יום הייתה הפסקת צהריים בחנות, ואדי היה אוכל סנדוויץ' שהביא מהבית ונשאר שם, כי הכסף לא הספיק כדי לנסוע הביתה ובחזרה.

כשמר אנגלנדר סגר את החנות אדי מצא עצמו שוב מובטל, לתקופה של כתשעה חודשים, וסבל מכך מאד. לאחר מכן התקבל לעבודה במפעל אלד, שהיה מפעל אופנה של יוצאי צ'כוסלובקיה. המפעל עסק בעיקר בייצוא, משום שמוצריו היו יקרים מדי עבור הקהל המקומי. אדי התקבל לעבודה במחלקה שעסקה בטיפול בחוזי הייצוא.

הטלטלות בנושא הפרנסה של בני הזוג המשיכו לאורך כל שנות החמישים. מר ביינר סגר את העסק שלו והיגר לארה"ב, וסידוניה מצאה את עצמה מחוסרת עבודה. שנה אחת טיפלה בתאומים של חברתה קיטי, ולאחר מכן העלו בני הזוג רעיון לפתוח חנות שתמכור בארץ את מוצרי אלד. התחושה הייתה שיש לכך סיכוי, משום שבתקופה זו קמו באיזור הדר יוסף שיכונים לאנשים מבוססים יותר – היה שיכון לאנשי צבא קבע ושיכון של נהגי 'דן' – והם קיוו שמשיכונים אלה יבוא גם קהל לקוחות לאופנה עילית. החנות פעלה מדירתם הקטנה בהדר יוסף, וחווה כהן זוכרת איך הייתה מסייעת בהתאמת הבגדים ללקוחות ובהובלתם, אבל הרעיון לא הוכיח את עצמו, והחנות (ובעליה) צברה חובות.

ב-1956, אחרי מבצע סיני, קיבלו בני הזוג פיצויים מגרמניה במסגרת הסדר השילומים, והסתייעו בכסף כדי לפרוע את חובותיהם ולסגור את החנות. סידוניה התקבלה גם היא

לעבודה ב'אלד', במחלקה שעסקה במכירה של עודפי ייצוא בארץ. היא התגלתה כעובדת מסורה ויעילה מאד, ונשארה במפעל עד שיצאה לפנסיה. מבחינת העבודה – היא מצאה את מקומה.

אבל לא רק דאגות פרנסה היו בעולמם של בני הזוג לקס. הם הגיעו סוף סוף למצב שניתן היה בו לקיים שגרה של חיי משק בית. היה להם חוג חברים ומשפחה. ראוי להזכיר כאן כמה מתוך הסיפורים שקשורים בחברים ובני המשפחה שהרכיבו את החוג החברתי הזה.

קרובי משפחה של סידוניה, משפחת גרוסמן, שרדו את השואה לאחר שהסתתרו ביערות סלובקיה. הבן היחיד – שנדור גרוסמן – היה חייט, והייתה לו חנות בר"ג ברחוב ביאליק. משפחת גרוסמן עלתה לארץ בערך באותה תקופה כמו סידוניה (סידקה) ואדוארד, אבל הם הסתדרו יותר מהר בעבודה והיו יותר מבוססים. יש לציין שאדי לא אהב אותם במיוחד, משום שאלה היו הדודים שניסו לשדך לסידקה את רופא השיניים, שנים קודם לכן, בברנו. עם זאת, הוא לא התנגד לקשרים ומשפחת גרוסמן היתה לחלק מהחוג החברתי של בני הזוג. דרך שנדור גרוסמן הכירו זוג חברים – ארנסט (ארנושט) הורק ואשתו.

היו גם קרובי המשפחה שעברו לגור באנגליה – הדודות מוינה, שאצלו בילתה סידוניה בימים הרחוקים כשהיתה נוסעת לשם לחופשות קיץ מסוצ'ני. היה גם אדגר לקס – בן אח של אדי, שנשלח ברכבת מברלין לאנגליה לפני המלחמה, באחד ממשלוחי הילדים היהודים, ונשאר לגור שם. הוא התחתן עם אוולין ולזוג נולדו שני ילדים – דארל ורוברט, הלא הוא בובי, שלימים עלה לארץ. הקשר עם אדגר ומשפחתו נמשך לכל אורך חייה של סידוניה, גם אחרי מותו של אדי.

עוד בן של אחות של אדוארד – אשר – ניצל מהשואה וחי בפולין. אמו נפטרה מסרטן והוא עלה ארצה באמצעות לנה קירכנר, מחברת 'מאה ילדים שלי'. אדוארד איתר אותו עוד בתקופה שהוא וסידוניה גרו בברנו, במחנה בצרפת שבו המתינה קבוצת הילדים שארגנה לנה קירכנר לעלות לארץ. אשר היה אז בן 16. הזוג לקס רצה לאמץ את אשר ולשלוח אותו ללימודים בבית ספר מקצועי יוקרתי בברנו, אבל הוא סירב, מפני שהיה ממש ימים ספורים לפני העליה לארץ, והיה מאוהב בנערה שהייתה איתו בקבוצה. הוא עלה לארץ ישירות לקיבוץ, וחי שם עם אותה נערה, איתה גם התחתן. מאוחר יותר, לאחר שהזוג הסתסך עם רשויות הקיבוץ וגורש משם (כנראה משום שהיו קומוניסטים) הם עברו לתקופה קצרה להדר יוסף. אשר גר אצל סידוניה ואדוארד (לפני שחווה חזרה מקיבוץ חולדה) ואשתו גרה אצל קרובי משפחתה. מאוחר עוד יותר הזוג התגרש ואשר התחתן בשנית והקים משפחה. הקשר של סידוניה איתו ועם בני משפחתו נמשך גם הוא עד סוף חייה, הרבה אחרי שאדוארד נפטר.

ד"ר סבת, רופא שיניים, שאדי שהה אצלו בצ'רנוביץ' בעת המלחמה, עלה עם משפחתו, וגם הם הפכו לחלק מן החוג החברתי.

ככלל, סידוניה לא אהבה חברת נשים, ולא היו לה חברות קרובות. היא נהגה לומר שנשים מרכלות יותר מדי, והסתדרה הרבה יותר טוב עם גברים. אבל הייתה חריגה בולטת אחת, ומעשה שהיה כך היה.

בימים שסידוניה הפעילה את החנות בהדר יוסף, הגיעה להדר יוסף אישה צעירה שחיה בבליגיה, ובאה עם בנה הקטן לבקר את חמותה. היא השתעממה בהדר יוסף, משום שהיתה רגילה לחיי החברה בבליגיה, והייתה מעורה מאד בנושא האופנה. בהדר יוסף התקשתה למצוא עם מי לדבר על הנושאים האלה. נמצא מי שסיפר לגברת הצעירה שאם ברצונה לדבר על אופנה כדאי לה לפנות לגברת לקס, שנחשבה לאישה שיש לה ידע והבנה בנושא (מעבר לעובדה שהיתה לה חנות). שתי הנשים התיידדו. סידוניה שלחה אותה למר ביינר כדי לתפור חליפה, וגם מכרה לה מספר פריטים. לפני שהגברת הצעירה סיימה את ביקורה בארץ ועזבה חזרה לבליגיה, היא הזמינה את סידוניה אל חמותה לראות את הפריטים שרכשה בעת שהותה בארץ. סידוניה הלכה לשם מעט אחרי שסגרה את החנות בערב. היא נשארה זמן ממושך, עד אחרי עשר בלילה, שוחחה בענייני אופנה עם הצעירה וחמותה, וסיפרה להן את תולדות חייה. אדי, שהיה כבר מודאג, שלח את חווה הצעירה לקרוא לסידוניה הביתה.

כמה ימים לאחר מכן הגיעה החמות לבקר את סידוניה. אני לא יכולה לישון בלילות מאז שביקרת אותנו, סיפרה לה. כשהבת שלך באה לקחת אותך כמעט פרוחה נשמת, משום שראיתי בה את בן דודי שנהרג בשואה. אני חייבת לשאול – מי היה בעלך? התברר שהגברת, ששמה היה רלי (רלוש) היתה בת דודתו של פיליפ גולדברגר, ושתי הנשים, שהיו לפיכך גם קרובות משפחה, נעשו חברות.

לו היה סיפורנו נגמר כאן כבר היה בו כדי להדהים – שתי נשים, קרובות משפחה דרך בעלה של האחת שנספה בשואה, חיות במרחק הליכה קצר זו מזו ומגלות את הקרבה רק דרך ביקורה של קרובת משפחה אחרת מבליגיה, שבמקרה אהבה לדבר ולעסוק באופנה. אבל הסיפור עדיין לא נגמר.

לרלוש היה בן, ולבן היו שני חברים טובים. אחד מחבריו, ששמו היה אמיל, היה חולה במחלת ריאות. כשטופל בבית חולים הוא פגש אחות בשם קיטי. השניים התאהבו, התחתנו ועברו לגור בהדר יוסף. הקשר בין קיטי לסידוניה נוצר כמעט מיד, וקיטי הפכה לחברה שנשארה עם סידוניה כמעט עד יומה האחרון.

אדי נהג לנסוע בימי שישי לתל אביב, לשבת בבית קפה ולקרוא עיתונים בגרמנית. חווה כהן זוכרת איך הייתה הולכת לפגוש אותו שם.

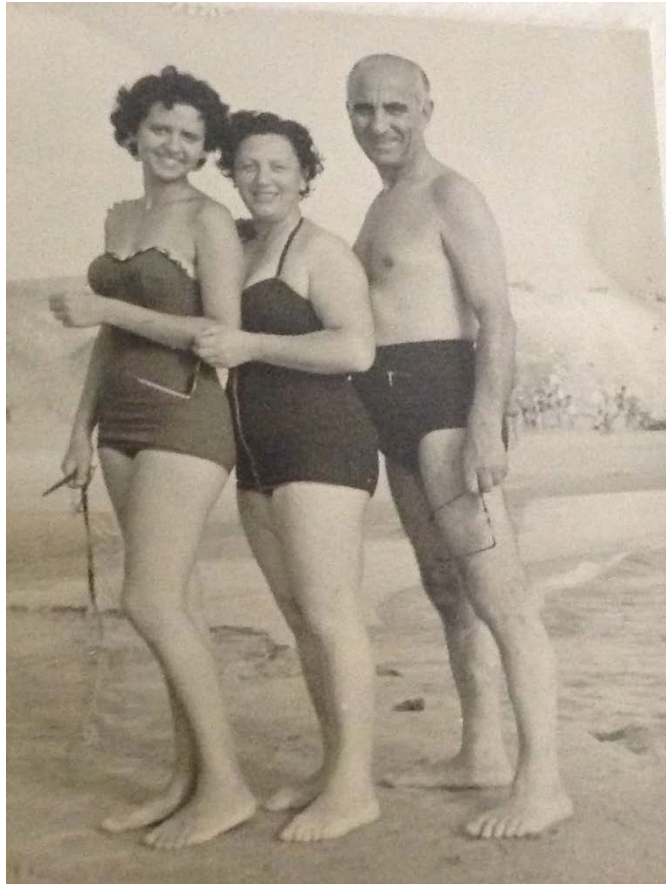
חווה עצמה גדלה והפכה לנערה יפהפיה ואישה צעירה ומצודדת. היא התחברה לחבורת נערים בהדר יוסף, רובם יוצאי בולגריה, ומהר מאד לבלבה האהבה עם בחור חמד – מיכאל כהן. סידוניה אהבה מאד את ידידיה של ביתה, ושמחה לארח אותם. עם אחת הנערות – מלכה – פיתחה יחסי חברות של ממש. בימי שישי נהגו בני הזוג לקס לעזוב את הבית, ללכת לבקר זוג חברים (את הזוג לשנר) ולהשאיר אותו לחבורת הצעירים, כדי שיהיה להם היכן להתכנס ולבלות.

חינוכה של חווה היה אחת מאבני הנגף ביחסי בני הזוג – אדי אימץ את חווה, גם אם לא באופן רשמי, הרי שבכל מובן מעשי, והיה לאיש שהשפיע מאד על חייה ועל השקפותיה. סידוניה אהבה מאד את חווה, אבל ניסתה לחנך אותה להפוך לגברת כפי שהיה נהוג באירופה. חווה עצמה, שעברה כבר את כור ההיתוך של הקיבוץ, ראתה עצמה כבר כבת המקום והדור החדש, ולא היה דבר רחוק יותר משאיפותיה מלהיות גברת בסגנון אירופאי. Lass das kind im ruhe, נהג אדי לומר לסידוניה – עזבי את הילדה בשקט. כשהתעקשה ורבה איתו היה אומר – kind, du fersthedt nicht, ילדה, את לא מבינה כלום, כשהוא מתיחס להבדל הגילאים שהיה ביניהם. סידוניה רתחה – היא שרדה את השואה, שרדה את הקומוניזם, ועכשיו הוא קורא לה 'ילדה'!

למרות הכל, היו אלה שנים טובות יחסית. לסידוניה הייתה משפחה יציבה, היה לה חוג חברתי, ו(לפעמים יותר, לפעמים פחות) היתה לה פרנסה.

מיכאל כהן התחיל ללמוד בטכניון במסגרת העתודה האקדמאית. כשחוה סיימה את הסמינר והגיעה לגיל עשרים קראו לה סידוניה ואדוארד והסבירו לה שיש שתי ברירות – או שתתחתן עם מיכאל, או שתעזוב אותו ותלך לצבא. אדי היה נגד החתונה. לא היה לו דבר נגד מיכאל, הוא אפילו חיבב אותו, אבל הוא חיפש חתן מכובד, מבוגר יותר, ועם פרנסה ראויה, ולא איזה ילדון שאין לו דבר בעולם. סידוניה היתה בעד החתונה – עמדתה היתה שהאהבה חשובה מכל. לפני החתונה חששה חווה שהרב לא יאפשר לאדי ללוות אותה לחופה, אבל הוא הגיב בדרך שלא השאירה מקום לחששות – מי שאצלך בלב, אמר לה, הוא ילווה אותך לחופה. חווה התחתנה עם מיכאל כהן, והזוג עבר לגור אצל אמו של מיכאל – בוקיצה (שרה) כהן. היחסים בין זוגות ההורים היו מתוחים כבר מההתחלה, בעיקר בין שתי הנשים. אדי ויעקב כהן (אבא של מיכאל) דווקא הסתדרו, עד שיום אחד האריך יעקב לשהות אצל הזוג לקס וספג נזיפות חמורות מאשתו. מאותו שלב היחסים הלכו והתדרדרו, בוודאי לאחר מותו של יעקב.

אולי הגיע הזמן להתבונן בכמה תמונות מהתקופה בהן ניתן לראות את סידוניה עם אדי וחווה, שני האנשים החשובים בחייה באותה תקופה

ועוד תמונה אחת – אדי, חווה ומיכאל ביום נישואיהם. מיכאל היה באותו זמן בקורס קצינים במסגרת העתודה האקדמית, וקיבל חופשה קצרה לצורך החתונה. התאריך הוא 4.9.1960

סידוניה התקשתה להתמודד עם עזיבתה של חווה כהן את הבית לאחר החתונה. גם היחסים עם הוריו של מיכאל לא היו מזהירים. חברתה של חווה, מלכה שפיגל, זוכרת שנהגה לעבור מדי פעם ולבקר אצל סידוניה, רק כדי להחליף כמה מלים ולאפשר לה 'להוציא קצת קיטור'. צריך לציין, עם זאת, שסידוניה לא נהגה להתלונן בגלוי על הקשיים בחייה – אשה צריכה שיהיה לה סינר גדול, נהגה לומר, כל הצרות נכנסות מתחת לסינר, וכלפי חוץ – כלום. באותה תקופה חשבה גם להתגרש מאדוארד, שהחל להזדקן והחיים במחיצתו היו קשים לה כאשה צעירה ותוססת. היא חשבה לעבור לאוסטרליה, ואפילו הגיעה לשגרירות אוסטרליה כדי לברר על קבלת אזרחות, אבל שם הובהר לה שכדי לקבל אזרחות אוסטרלית עליה להוכיח שיש משהו באוסטרליה שקשור אליה בקשרי משפחה. מכל מקום, היא לא נקטה פעולה מעשית בכיוון זה.

לאדי היה גיס, שעלה ארצה לפני המלחמה (אשתו – אחותו של אדי - נשארה באירופה עם הילדים, וכולם נספו בשואה). הגיס היה פקיד ממשלתי, וחי בדירת גג בתל אביב, בשדרות נורדאו. הוא לא התחתן בשנית. פעם בשבוע היה בא אל הזוג לקס ומכבס את החולצה הרשמית שלו. חווה הייתה ממהרת אותה. כל שנה היה חוסך מכספי המשכורת ומממן לעצמו כרטיס על אניית משא. הוא היה נוסע לאן שהספינה שטה,

ומטייל. גם הוא קיבל פיצויים מגרמניה, באותה תקופה שבני הזוג לקס קיבלו אותם (והשתמשו בהם, כזכור, כדי לסגור את חובות החנות). באותה תקופה הקים קשר עם קרובת משפחה רחוקה שלו, שהיגרה לאמריקה, ושבה היה מאוהב פעם. הוא החליט לנסוע אליה. בניגוד למנהגו, ומאחר שקיבל את כספי הפיצויים, עשה זאת באניית נוסעים רגילה ונוחה, אבל במהלך המסע קיבל התקף לב ונפטר. הוא הוריש את רכושו, ובו גם כספי הפיצויים מגרמניה, לזוג לקס. בני הזוג השתמשו בכסף כדי לקנות דירה ברמת-גן, ועברו לגור ברחוב תרע"ד 4. אין לנו תיעוד של המעבר הזה, אבל אנחנו יכולים לתארך אותו לתחילת שנות השישים, כנראה בסוף 1961 או תחילת 1962.

16. ברח' תרע"ד 4 – שנים של תהפוכות

אומרים שהגורל לא מכה פעמיים באותו מקום, אבל בחייה של סידוניה הוא היכה שוב ושוב. מיד אחרי שעברו סוף סוף לדירה מסודרת בעיר הגדולה, והיו מסודרים פחות או יותר מבחינה כלכלית, אדי חלה.

לקח זמן לאבחן את טיבה האמיתי של מחלתו. בתחילה חשבו שהוא סובל מאולקוס, אחר כך חשבו על בעיות גב. בסופו של דבר התברר המצב האמיתי – הוא חלה בסרטן המעי. הוא עבר ניתוחים וטיפולים קשים, ובתקופת חייו האחרונה היה מחובר לשקית חיצונית. בתקופה הראשונה של המחלה עוד תפקד ועבד, אבל כשמצבו החמיר הפך לתלוי באחרים, ולא עבד עוד. המחלה שינתה אותו גם מן הבחינה האנושית – הוא הפך עצבני, נוח לכעוס וממורמר. סידוניה ראתה בכך פגיעה אישית. אסון שפגע בה ממש ברגע שחייה התחילו להתייצב ולדמות לחיים שתמיד חיפשה לעצמה.

היא המשיכה לחיות, שורדת, כמו תמיד. סעדה את אדי החולה, עבדה, והיתה שותפה תומכת, אם גם מעט מרוחקת, בחייה של חווה כהן.

השנים הראשונות לנישואי חווה ומיכאל היו קשות. הם עברו לגור בביתם של הוריו של מיכאל, והיו נתונים למשטר טרור מצד אימו. לא נרחיב את הדיבור על תקופה זו בחייהם, גם משום שאין זה ממהות סיפורה של סידוניה, וגם מתוך כבוד לרצונה של חווה, שלא לספר דברים שעלולים לפגוע בזכרונם של אנשים שמתו כבר מזמן. מכל מקום, העניינים השתפרו רק כאשר חווה ומיכאל עברו לגור בחולון, בדירה שהייתה שייכת לחברו של מיכאל מימי הטכניון – יוסף שנער.

נקודת אור גדולה בחייה של סידוניה הייתה היוולדו של נכדה הראשון – דרור (דרורי'צ'ק) ב-27 בדצמבר 1964. היא הייתה מאושרת בלידתו, וגם אדי אהב מאד את הילד. חווה נהגה לבוא ולבקר אותם יחד עם דרור התינוק, ואדי נהג לקרוא לו ספרי ילדים בגרמנית (הוא לא הסכים לדבר עם הילד בעברית, משום שלא רצה להציג בפניו פחות מאשר את יכולתו המלאה – את אישיותו שרק בגרמנית ידע להביע אותה במלואה). בתמונות הבאות – אדי וסידוניה עם דרור התינוק.

מצבו של אדי הלך והחמיר. יום אחד, כשהיה לבד בבית, נכנס לאמבטיה וניסה לטפל בשקית ההפרשות שלו. הוא דקר את עצמו ואיבד הרבה מאד דם. סידוניה מצאה אותו וקראה לעזרה, אבל מכאן ואילך ההתדרדרות היתה מהירה. הוא נשאר באשפוז עד שנפטר, ב-3.5.1967, בגיל 64. הוא הספיק ללוות את חווה כהן עד גיל 28, והיה לה דמות אב, מורה, מחנך וחבר לחיים. את דרור, אותו אהב מאד, ליווה עד גיל שנתיים וחצי. יהי זכרו ברוך.

סידוניה לא נשארה לבדה הרבה זמן. בזמן שאדי היה מאושפז גם אשתו של ארנסט (ארנושט) הורק גססה מאותה מחלה עצמה. אחוות המטפלים, ואלה שנגזר עליהם להישאר לבדם, לבלבה לכלל רומן, והשניים נישאו ב-9.1.1968, חצי שנה לאחר מותו

של אדי. (אגב, גם הפעם היה מעורב עוד מחזר, אבל לא ידוע לנו עליו כמעט כלום, וממילא לא התפתח בינו לבין סידוניה דבר).

מה הביא אותה להחליט ולהתחתן זמן קצר כל כך אחרי מותו של אדי, את זאת איננו יודעים. בזמן האירועים עצמם חווה כהן חשה פגועה מהחלטה זו, וראתה בה פגיעה בזכרו של אדי. היום, ממרחק זמן, וכשאנחנו מכירים את כל מה שקרה בחייה של סידוניה לפני כן ולאחר מכן, אנחנו רשאים לקבל את החלטתה כמייצגת אותה כמו שהייתה, ולהימנע מהעברת ביקורת. סידוניה היתה אז בת 50. מי יודע, אולי פחדה להישאר ולהזדקן לבדה. אולי הרגישה שלאחר כל התהפוכות שעברה בחייה היא ראוייה לעוד תקופה של יציבות. אולי הרגישה שהיא זקוקה לגבר לצידה כדי להגדיר את עצמה כאישה, כאם, כסבתא. ואולי הייתה כאן, פשוט, אהבה.

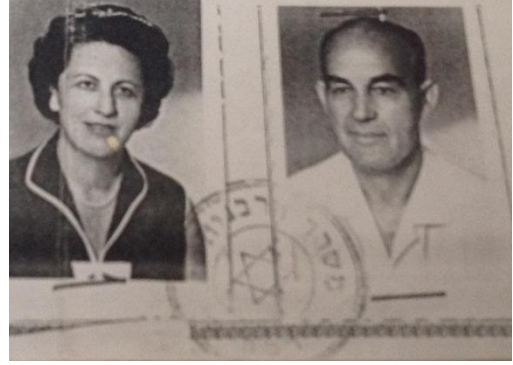
17. ארנושט – השנים היפות

ארנסט (ארנושט) הורק נולד במורביה ב-15.2.1909. לא ידוע לנו כמעט כלום על ילדותו ונעוריו. לפני המלחמה היה נשוי לאשה שאת שמה איננו יודעים, והיא נספתה בשואה. במהלך המלחמה, כמו אדווארד לקס, התגייס גם הוא ליחידה צ'כית בצבא הרוסי. אחרי המלחמה חי בפראג, שם התחתן עם אשתו השנייה. לאשתו היה בן מנישואין קודמים וארנושט התייחס אליו כאל בנו.

ארנושט בצבא הרוסי. זו התמונה המוקדמת ביותר שלו שיש בידינו.

הזוג הורק עלה לארץ באותה תקופה כמו הזוג לקס, וכנראה פחות או יותר באותה דרך. ארנושט התגייס לצבא בארץ והוכשר שם כטבח. אחרי שהשתחרר התקבל לעבודה במפעל 'עלית' ברמת-גן ושם עבד עד יציאתו לגמלאות. הוא ואשתו היו, כזכור, חברים של קרובי משפחה של אדי. כאשר אשתו של ארנושט ואדווארד לקס גססו במקביל מאותה מחלה, התהדק הקשר בינו לבין סידוניה, והם התחתנו ב-9.1.1968. הוא היה בן 59. היא בת 51. התמונה הבאה לקוחה מתעודת הנישואין שלהם.

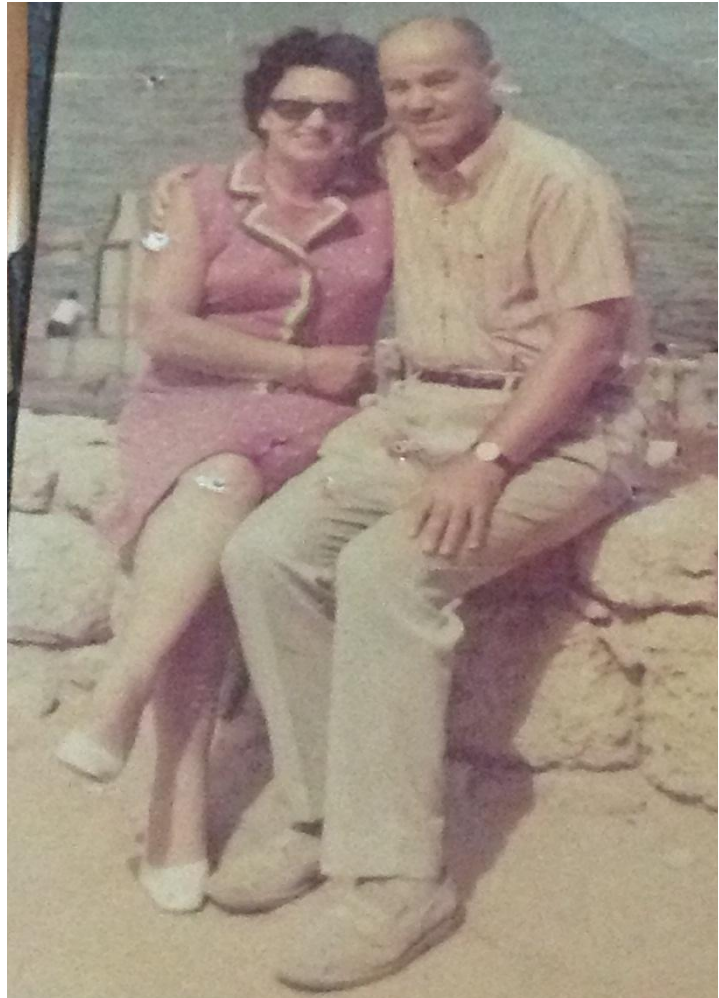

בנובמבר 1968 מכרה סידוניה את הדירה ברחוב תרע"ד 4, ויחד עם ארנושט הם רכשו דירה ברחוב הדקלים 14 ברמת-גן. בדירה זו יתגוררו עד קרוב לסוף חייהם.

במחיצת ארנושט ידעה סידוניה שנים של נישואין יציבים וכנראה מאושרים. הוא לא היה אדם חכם או משכיל במיוחד, וידע גם להיות גס רוח לעתים, אבל הוא היה אדם טוב לב וחם, והוא אהב אותה אהבת אמת. גם את בני משפחתה אהב, ובסופו של דבר גם הם אימצו אותו אל חיקם. עבורי ובוודאי עבור רונית (שתיכף תיכנס לסיפור) הוא היה הסבא שהיכרנו ואהבנו.

השנים הטובות חלפו בחיים של שגרה מבורכת. היה לזוג חוג חברתי, והם נהגו לבקר אצל חברים, לשחק קלפים ולשוחח. הם נהנו מנסיעות לחוץ לארץ – ללונדון, למשל, אבל אפילו לאוסטרליה הרחוקה הגיעו (סידוניה שברה שם את היד). הם נהגו לבקר אצל מיכאל וחווה כהן, בדירתם החדשה בקיראון ואחר כך גם בנווה מונוסון, ונהנו מהנכדים.

בתמונות הבאות אפשר לראות את סידוניה (בכל אותן שנים נהגנו כולנו לקרוא לה סידקה) וארנושט בימים היפים, בארץ ובחו"ל.

מיכאל וחווה כהן עברו לגור בקיראון, ברחוב צה"ל, ושם, ב-23.2.1970, נוספה למשפחתה של סידקה הורק נכדה נוספת – רונית. סידקה היתה סבתא אוהבת ודואגת, אבל לא מסוג הסבתות כמו חווה כהן, שלוקחות חלק פעיל בגידול הילדים וחינוכם. הם תמכו במשפחת כהן ככל שיכלו בתחום הפיננסי, ונהנו לבקר את הנכדים ולארחם בביתם שלהם. סידקה אהבה סדר וניקיון, וכשהנכדים לא הפגינו חיבה יתרה לסידור החדרים האשמה לא נפלה עליהם, אלא על ההורים שלא חינכו אותם כראוי, במיוחד על חווה. בכל פעם שסבתא סידקה הייתה מגיעה לביקור בקיראון היה דרור מתבקש מראש לסדר את החדר. יום אחד היא הגיעה במפתיע, בלי להודיע מראש. דרור עבר ליד חווה ולחש לה – 'מצטער, אבל לא קיבלתי התראה מוקדמת!'.

הנה עוד כמה תמונות מהשנים הללו – סבתא סידקה עם רונית הקטנה, ועם חווה והנכדים.

כך חלפו השנים. הנכדים גדלו ובגרו. משפחת כהן עברה לגור בנווה מונוסון. היה יותר קשה לבקר בנווה מונוסון, משום שהנסיעה דרשה מעבר בין שני אוטובוסים, אבל הם המשיכו לבקר, והנכדים נהגו לבוא ולהתארח, לפעמים אפילו ללילה, בדירה שברחוב הדקלים.

היו גם בעיות לאורך אותן שנים – מערכת היחסים בין הזוג הורק לאמו של מיכאל כהן – בוקיצה – היתה עכורה ומתוחה. היו בעיות בריאות - סידקה פיתחה מחלת לב, ועוד מיני בעיות של אנשים שמתבגרים, אבל כלל הייתה זו התקופה הארוכה בחייה שבה נהנתה מחיים יציבים וטובים, כאלה שאיחלה לעצמה תמיד. היא אהבה לקרוא עיתוני נשים בגרמנית, לשחק קלפים עם חברים ועם עצמה (פסיאנס) ולגדל פרחים ועציצים. כשנחה עליה הרוח אהבה לשיר. היה לה קול סופן נקי וצלול, והיא שרה שירים שהכירה מילדותה ונעוריה, ומעט שירים, בעיקר שירי חגים, שלמדה בארץ. כל בני המשפחה זוכרים את שיר הערש הישן 'היי לי לולי לו' שאיתו נהגה להרגיע את חווה כשהייתה ילדה, את הנכדים ומאוחר יותר גם את הנינים. החיים נתמשכו לפניה, שלווים (יחסית) וארוכים.

18. החיים בסבתא – זכרונות הנכדים

השנים הללו, מ-1969 ואילך, הן גם השנים שבהן תפקדה סידקה כסבתא לדרור ולרונית כהן. אלה השנים שבהן אנחנו, רונית ואני, למדנו להכיר אותה וגדלנו במחיצתה. חשבתי שמן הראוי לתת כאן במה גם לזכרונותינו שלנו – הנכדים.

הזכרונות הללו מסתובבים סביב שני מוקדים – הביקורים של סידקה וארנושט בקראון ובנווה מונסון, והדירה ברחוב הדקלים. רונית זוכרת היטב את הדירה – את המטבח, שבו שולחן האוכל היה מכוסה תמיד במפה בדוגמא אחידה, שתאמה לצבע הצלחות והכסאות, את הסלון, שבו כורסת הטלוויזיה של ארנושט, והפטיפון הישן שנמצא היום אצל חווה כהן, עליו היו מנגנים תקליטים – את אגם הברבורים בשביל רונית, את 'חיי לאונרדו' בשבילי, ואת 'העטלף' או 'גרפינה מריצה' – האופרטות הוינאיות שסידקה אהבה לשמוע בשביל עצמה. אני זוכר עוד תקליט אחד שנהייתי לנגן על הפטיפון הזה כמעט בכל פעם שהגעתי – הסימפוניה התשיעית 'מן העולם החדש' מאת דבז'ק. בסלון נמצאו גם קישוטים מפורצלו, שרונית זוכרת שתמיד רצתה לשחק בהם אבל לא הרשו לה (כי הם היו שבירים מאד). מהסלון אפשר היה לצאת למרפסת הקטנה, המשקיפה על רחוב הדקלים, ובה כורסאות, שולחן קטן שעליו היו משחקים קלפים, ובעיקר המון עציצים ופרחים, שסידקה היתה מטפחת באדיקות, וגם מדברת איתם ושרה להם שירים. כל עלה חדש זכה להתיחסות וכל עלה שנבל סולק באדיקות. העציצים הללו הפיצו את ריחם בכל הבית, שרונית זוכרת שהיה לו ריח נקי, אבל לא ריח של חומרי ניקוי, אלא מעין בושם עדין של צמחים. אני זוכר שבכל פעם, כשהייתי עוזב בסוף הביקור, הם היו עומדים במרפסת ומסתכלים עלי כשאני חוצה את הכביש ברחוב הדקלים, וסידקה היתה צועקת 'פוזור' ('זהירות', 'בצ'כית), אפילו שלא הייתה שום מכונית ברחוב. אני זוכר גם שבסוף הרחוב היתה חנות קטנה שמכרה ספרי כיס, ובכל ביקור הייתי קונה לי ספר בלשי וקורא אותו בסלון.

לצד אחד של המטבח היה החדר של סידקה. בחדר הזה היתה המיטה שלה (כן, הם ישנו בחדרים נפרדים) – מיטה קטנה, יותר ספה מאשר מיטה של ממש, שעליה שמיכה מעוצבת שהיתה גוזרת בעצמה כך שתתאים בדיוק למידות המיטה ותכסה את הכרית, והארון שלה, שהיה מסודר תמיד למופת, ובו נמצאו גם קופסאות התכשיטים שמהם נהגה רונית להוציא את השרשראות ולהשתמש בהן במיני ריקודים שהמציאה, וגם אוסף מטפחות המשי שבשנים מאוחרות יותר היו האהבה הגדולה של רותם. לחדר הזה נהגו להכניס שולחן אוכל, במקרים שבהם אירחו יותר מאשר ילד אחד, או במקרים של ארוחה רשמית יותר, ועליו היו מגישים את הקציצות והשניצלים הענקיים של ארנושט, ואחר כך את עוגת השזיפים של סידקה.

אם עברת את המטבח והמשכת במסדרון לכיוון השני, הגעת לחדרי האמבטיה והשירותים (שבהם כל מגבת תלתה בדיוק במקום הנכון) ולחדר של ארנושט, שבו מיטה גדולה יחסית, וטלוויזיה.

שנינו זוכרים את האהבה הגדולה של ארנושט לכדורסל, ואיך היה צופה באדיקות במשחקי מכבי תל אביב באירופה, מדי יום חמישי. אני זוכר ששנים אחר כך, כשהייתי כבר סטודנט בטכניון, הייתי חייב לצפות במשחק גם אם לא רציתי, ולהתקשר אליו בסופו, כדי לעזור לו להירגע. הוא נהג אז לקחת כדור הרגעה לפני המשחק, אבל עדיין היה נסער ונרגש בסיומו.

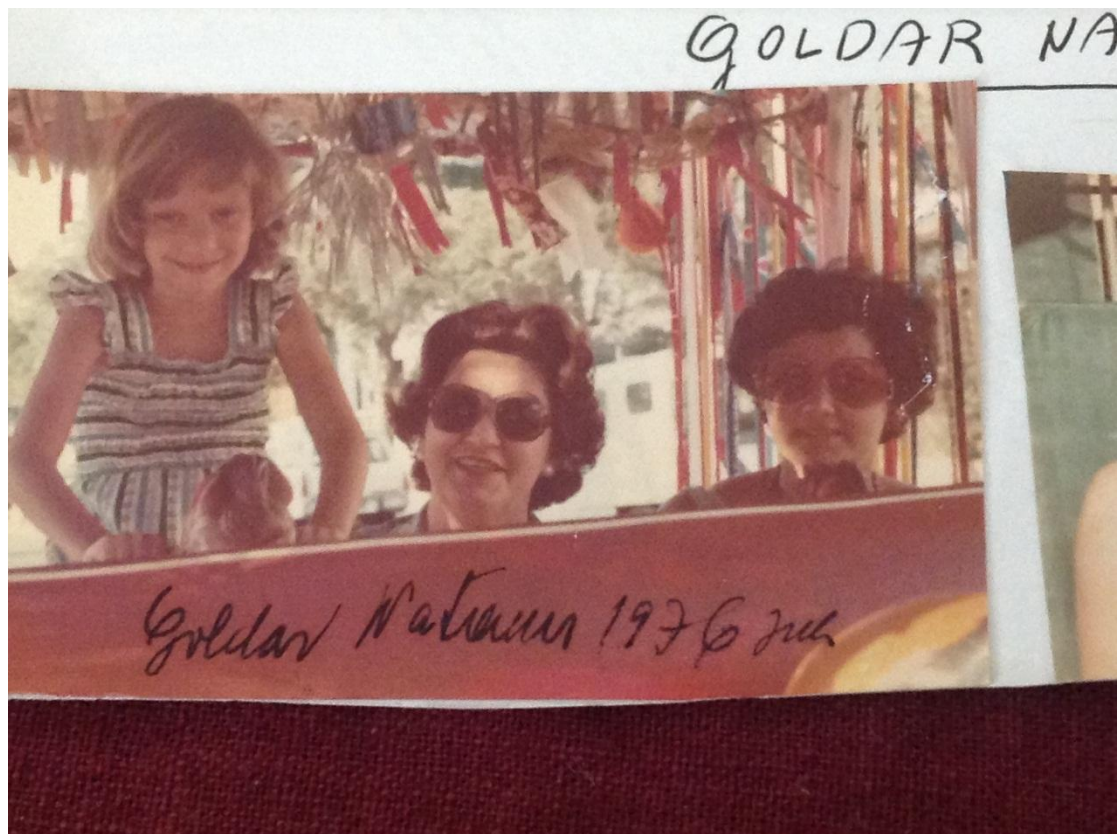
רונית זוכרת סבתא אוהבת וחמה, אבל גם מרוחקת, כזאת שלא היתה מעורבת בחייה בצורה שבה חווה כהן, למשל, מעורבת בחיי ילדיה של רונית ושל ילדיי. היה גם מחסום השפה – סידקה דיברה עברית בסיסית מאד, וקשה היה לנהל איתה בשפה זו שיחה אינטימית ועמוקה על נושאים מורכבים. גרמנית או צ'כית, לעומת זאת, אנחנו לא ידענו. בשלב מאוחר יותר אני למדתי להבין את השפה הגרמנית, ובשלב מאוחר עוד יותר גם לדבר בגרמנית עילגת. הקשר שלי עם סידקה ועם ארנושט היה אינטימי יותר, גם מסיבה זו וגם, כנראה, משום שהייתי גבר. סידקה תמיד הסתדרה יותר טוב עם גברים מאשר עם נשים, אפילו כשמדובר בבני משפחתה שלה.

לפעמים, בשנים מאוחרות יותר, הייתי פוגש אותם בתל אביב. היינו מטיילים ומסתכלים בחלונות ראוה, ומסיימים בארוחה במסעדה. גם מתנות אנחנו זוכרים. ארנושט קנה לי את הגיטרה החשמלית הראשונה שלי. רונית זוכרת שאחרי נישואיה סידקה הציפה אותה במגבות. עדיין יש לה, גם היום, ארונות מלאים במגבות הללו. והיה גם הסידור הקבוע בנושא הטלוויזיות. ארנושט אהב מאד לצפות בטלוויזיה, והקפיד שתמיד יהיה לו את הדגם החדש והאחרון, בדרך כלל משל חברת פיליפס. הוא שמר טלוויזיה אחת בסלון, אחת אצלו בחדר השינה, ואחת בבוידעם. בכל פעם שקנה טלוויזיה חדשה, הישנה ביותר שברשותו (שהייתה תמיד יותר חדשה ומשוכללת משהיה למישהו מאיתנו) הייתה עוברת לאחד מבני המשפחה – למשפחת כהן בנווה מונסון, ומאוחר יותר אלי לחיפה, או לרונית. הטלוויזיות הללו היו מקור תמידי להתבדחויות, אבל הן גם זכורות לכולנו לטובה, ותמיד התקבלו בברכה אצל כל מי שקיבל אותן.

הנה תמונה של סידקה איתי, כנראה בימים הראשונים של כיתה א'.

ההנה תמונה של סידקה וחווה עם רונית בנופש בנתניה, בשנת 1976.

19. ארנושט – השנים הקשות

קשה לקבוע בדיוק את הנקודה בזמן שבה התחילו השנים הקשות. עוד לפני שהתחילו בעיות הבריאות האמיתיות של ארנושט, הוא התחיל להסתגר, ולא רצה יותר לצאת מהבית. סידקה היתה יוצאת לבדה לפגוש חברות, או את חווה, רונית או דרור, אבל גם היציאות הללו הלכו והתמעטו. חווה כהן זוכרת שהייתה מוצאת אותם עוברים על אלבומים ישנים, וסופרים מי ממכריהם עודנו בחיים.

התהליך הזה, של התכנסות והסתגרות, לקח זמן ממושך, אבל היה לו כיוון ברור, והוא קרה במקביל להתדרדרות הדרגתית במצבו הבריאותי והנפשי של ארנושט, שהשפיעה גם על סידקה.

היו גם נקודות אור. ב-16.9.1990 התחתן הנכד הראשון, דרור, עם עדנה הוכמן (היום עדנה כהן). סידקה וארנושט אהבו את עדנה, ושניהם נכחו בחתונה. הנה תמונה שלהם עם הזוג הצעיר ועם רונית ביום החתונה.

מעט לאחר החתונה חלה דרור בסרטן. במקביל, עדנה נכנסה להריון. רונית עברה ניתוח פלסטי. זו הייתה תקופה מתוחה וקשה, אבל בסופה הצטרפה למשפחתה של סידקה נינה ראשונה – רותם – ב-23.11.1991.

רותם היתה תינוקת יפה ועירנית (יש הטוענים, עירנית מדי), שהפכה לילדה שמחה וסקרנית. היא הספיקה לבקר כמה וכמה פעמים בדירה שברחוב הדקלים, ואהבה מאד להוציא את אוסף מטפחות המשי של סידקה ולשחק בהן. גם את ארנושט הספיקה להכיר בשנותיה הראשונות.

בתמונה הבאה – ארנושט, סידקה ורותם התינוקת

ארנושט חלה בסרטן, ובנוסף לקה גם באלצהיימר. מצבו הלך והחמיר, והוא שקע באפתיה והתקשה לתפקד. סידקה המשיכה לתפקד ולארח את בני המשפחה ברחוב הדקלים, אבל גם עליה ניכרו סימני הגיל, המאמץ והייאוש. מכה חמורה נחתה על כל המשפחה, וגם על סידקה וארנושט, עם מותו מהתקף לב של מיכאל כהן, בספטמבר 1994. שני בני הזוג הורק אהבו והעריכו מאד את מיכאל, וקיבלו קשה את פטירתו. אני זוכר את הלילה שבו נפטר. הוא נפטר בנסיעת עבודה, בברנו שבצ'כיה. חווה הספיקה להגיע ולהיות לצד מיטתו ברגעיו האחרונים. רונית הייתה בדרך, במטוס. אני הייתי האחרון שנשאר בארץ, ועלי נפלה המטלה להודיע לשאר בני המשפחה את החדשות. כשהגעתי לרחוב הדקלים ארנושט הבין מיד את הבשורה שאני עומד לבשר, עוד בטרם הספקתי לדבר. 'הוא לא יכול לעשות לי את זה', זעק, 'עכשיו היה התור שלי'. אכן, לא יעבור זמן רב, וגם תורו יגיע.

הנה אחת התמונות האחרונות של בני הזוג עם מיכאל כהן. שלושה אנשים אהובים שאינם עוד איתנו.

סידקה התקשתה להתמודד עם מותו של מיכאל, אבל יותר מכך התקשתה להתמודד עם הדרך שבה בחרה חווה כהן להתמודד איתו. היא ציפתה, כנראה, שחווה תסיים את תקופת האבל במהירות ותמצא גבר חדש, משום שכך, לדעתה, צריכה אשה לנהוג בחייה. היא לא קיבלה את בחירתה של חווה להישאר לבדה, ובתקופה הראשונה שלאחר מותו הציקה לה מאד בעניין זה. רונית זוכרת ששנים אחר כך עדיין כעסה על סידקה בשל התנהגותה באותה תקופה, אבל, כזכור, את סידקה לא ניתן היה להזיז מדעתה בנושאים בעלי חשיבות, גם כשטעתה.

ארנושט אושפז, והשתחרר, ואיבד לאט לאט את היכולת לזוז ולתקשר. התהליך היה איטי, והוא הספיק עוד לקחת חלק בברית המילה של הנין השני – רועי – שנולד ב-1.2.1996. הוא היה הסנדק בברית. הוא הספיק גם לשמוע מרונית על החלטתה להינשא, אבל לחתונה עצמה כבר לא הגיע. חלק מן הזמן היה להם בבית עובד זה, אבל לבסוף אי אפשר היה להשאיר אותו בבית, והוא אושפז בבית חולים סיעודי, בו נפטר ב-1.11.1997. סידקה הייתה איתו עד רגעיו האחרונים. התעקשה לבקר אותו בבית החולים למרות שכבר לא זיהה אף אחד. לאחר מותו שוב לא הייתה אותה אשה. בשלב מאוחר זה כבר לא היו לה כוחות הנפש לשוב ולעמוד על רגליה אחרי עוד טרגדיה. משהו ממנה מת איתו.

20. דעיכה

השנים שלאחר מותו של ארנושט היו תקופה קשה מאד עבור סידקה. היא התקשתה לתפקד לבדה, והחלה לשקוע במרה שחורה. היא נהגה לרשום ולשוב ולרשום את קורות חייה, את התאריכים העיקריים ובעיקר את הטרגיים שבהם. בהרגל זה המשיכה עד קרוב לסוף חייה. סיבה לשמוח גם בתקופה קשה זו סיפקה לה חתונתה של רונית עם אהוד (אודי) זיידמן, ב-9.10.1997.

קצת לאחר פטירתו של ארנושט החלה סידקה לדבר על מעבר לבית אבות. חווה כהן סידרה לה עובדת זרה שתשהה איתה בבית, אבל הסידור הזה החזיק מעמד זמן קצר בלבד. בסופו של דבר, לאחר שבדקה ובחנה מספר מקומות, בחרה בבית האבות 'בית גיל הזהב' שברחוב לה גרדיה בתל אביב. היא עברה לגור שם ב-19.1.1999, והשכירה את הדירה ברחוב הדקלים. בתחילה גרה בדירה בקומה ה-14, לשם העבירה את העציצים וחלק מכלי הבית. הדירה נשמרה מסודרת ונקיה כל הזמן, וסידקה עצמה הקפידה בלבושה והקפידה ללכת למספרה ולטפח את עצמה באופן קבוע (בסיועה הפעיל של חווה כהן). בבית האבות חזרה לשם זדנה, וכך הכירו אותה שם כל חברי הצוות מאז ואילך.

החיים בבית האבות התחילו ברוח חיובית, וסייעה לכך גם השמחה על לידתה של הנינה השלישית, בתה הבכורה של רונית – נועה, ב-25.8.1999. חווה כהן, הנכדים והנינים ביקרו אצלה לעתים מזומנות, והיא נהגה לצאת מבית האבות לבקר אותם בחגים ובשמחות. אבל התקופה הטובה לא נמשכה זמן רב. היא הפכה מרוכזת בעצמה ובעברה, ונהגה לדבר ארוכות על תולדות חייה ועל הבעלים שאיבדה. היו לה סיוטי לילה, ובהם חזרו הנאצים לרדוף אותה. גם יכולותיה הגופניות התדרדרו בהדרגה. לקראת סוף שנת 2003 נפלה ושברה את עצם האגן. לאחר שחרורה מבית החולים עברה למחלקה הסיעודית בבית גיל הזהב, ב-28.12.2003.

גם במחלקה הסיעודית היו לה ימים טובים יחסית. חווה כהן סידרה לה חדר בודד, וסידרה בו ארונית ובה חפצים שהיו חשובים לה – תמונות, פרחים, וחפצי נוי. היא נהנתה לשחק בינגו עם שאר החוסים במחלקה בימי שישי, ואהבה לצאת לטיולים בפארק הצמוד עם חווה או עם הנכדים. אבל כבר מהתחלה ניכר שרוחה נשברת – היא סירבה לעסוק בשיקום יכולת ההליכה שלה, ומהר מאד התדרדרה לשבת בכיסא גלגלים. דיבורה הפך מבולבל וחסר סדר, העיסוק בטרגדיות שליוו את חייה הפך אובססיבי, והיכולת שלה להגיב ולעסוק בחייהם של אחרים הלכה ודעכה.

היו גם נקודות אור. בראש ובראשונה – הנינים. במהלך השנים האחרונות לחייה של זדנה הצטרפו למשפחה תמר, ב-3.6.2004, ואמיר, ב-20.8.2009. לזדנה היה, למרות כל הקשיים, קשר טוב עם כל בני המשפחה. בחגים נהגה חווה כהן להביא אותה

לביתה כדי שתשתתף בשמחת החג (ונעזרה במטפל המסור ולרי). בשנים מאוחרות יותר נהגו כל בני המשפחה להגיע ביחד לחדרה בבית גיל הזהב. הנינים היו יושבים ומשחקים על הרצפה במשחקים שלקחו מתוך קופסת המשחקים שחוה כהן הכינה ושמרה בארון שבחדר, ואהבו לצייר ציורים ולהכין עבודות לסבתא סידקה. הגדולים יותר היו משוחחים, וחוה כהן נהגה לעודד את זדנה לשיר שירים שהכירה – בעברית (מעט), צ'כית וגרמנית.

הנה מספר תמונות של זדנה עם הנינים – רותם, רועי, נועה, תמר ואמיר, וגם תמונה עם כל הנינים מאירוע משפחתי שבו הגיעה לביקור בביתה של חווה כהן.

השנים חלפו, וההתדרדרות במצבה נמשכה. זו הייתה התדרדרות איטית אבל בטוחה. היא הפסיקה לדבר, אחר כך הפסיקה לאכול באופן עצמאי, ולקראת סוף חייה אפילו הפסיקה לשיר. בכל התקופה הזו ליוותה אותה חווה כהן, שלא הפסיקה לדאוג לה, לבוא ולנסות לעודד אותה לשיר את השירים שהכירה. בעיקר את השירים בצ'כית שנהגה לשיר לה בילדותה. חווה גם דאגה לעזור לה לשמור על המראה החיצוני, שהיה כל כך חשוב לה. היא לקחה אותה למספרה ולמניקור, לסדר את שיערה וציפורניה, כך שהיא נשארה מטופחת ואלגנטית עד ימיה האחרונים. שאר בני המשפחה נהגו גם הם לבקר ולתמוך. קשר מיוחד נוצר בינה לבין רועי, שנהג לבקר אצלה לפעמים בלי להודיע לאף אחד, ובינה לבין אמיר, שאהב אותה בכל ליבו, ביקר אותה בכל הזדמנות, ואפילו עזר להאכיל אותה כשלא יכלה עוד לאכול בכוחות עצמה. בסופו של דבר אזלו כוחותיה, ויום אחד הלכה לישון ולא קמה עוד. ב-19.1.2015 הלכה לעולמה. היא הייתה מוקפת אהבה ודאגה עד יומה האחרון.

21. מלה לסיום

מי הייתה אמא שלך? שאלתי –

היא הייתה שורדת, אמרה חווה כהן. גיבורה, שידעה להסתדר בכל מצב. אשה חזקה שכשהחליטה משהו אי אפשר היה למנוע ממנה לבצע אותו. מישהי שקמה, ונפלה, וקמה שוב, ולא התייאשה. כל חייה רדפה אחר האושר, אבל הוא תמיד חמק ממנה.

היא הייתה תמיד יפה ומטופחת. התלבשה לפי מיטב האפנה (כשיכלה להרשות לעצמה), תמיד יצאה עם תיק שהולם את השמלה ואת הנעליים.

היא הייתה אשה טובה, עם לב רחב, אמרה תרצה (חברה מימי הדר יוסף). תמיד הייתה נחמדה וטובה לכולם. אהבה לדבר. כשהיית איתה יכולת לשתוק, והיא הייתה מספרת.

ואכן, היא הייתה כל אלה, אבל גם הרבה יותר.

היא הייתה בתם של אדולף וסרמן, ושל אשתו, ששמה אבד לנו, ואחותו של מיקלוש וסרמן.

היא הייתה אשתו של פיליפ גולדברגר, שנרצח על ידי הנאצים, ואחר כך של אדווארד לקס, שנפטר מסרטן, ושל ארנסט הורק.

היא הייתה אמה של חווה כהן, סבתם של דרור ורונית, וסבתא רבא לרותם, רועי, נועה, תמר ואמיר.

היא הייתה חברתם של רבים. אויבתם של מעטים.

היא ידעה אהבה, וידעה גם עצב ואובדן.

היא ידעה לשמוח ולשיר, אבל למדה גם לזכור ולהתאבל.

היא הייתה טובת לב, יפה, מטופחת, יצירתית ונעימה.

היא הקפידה לחייך. לומר מלה טובה. לקבל ולהכיל את הזולת. את זאת עשתה ממש עד לימיה האחרונים.

היא הייתה אדם.

היא הייתה עולם ומלואו.

אחד התצלומים האחרונים – זדנה הורק וחווה כהן